

Մ. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ 3ԵՎ ԽԱՅՎԱԶՅԱՆ

ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

ԿԻՍԱԳՐԱԳԵՏՆԵՐԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВСТОЧНОУЧЕНИЯ
Древности
СССР

ԹԻՖԼԻՍ • 1934 • ՅԵՐԵՎԱՆ

491.99-8

Գ-31

Ca 876

700

Մ. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ ՅԵՎ. Խ. ԱՅՎԱԶՅԱՆ

491.99-8

9-31

Ը Ն Թ Ե Ր Ց Ա Ր Ա Ն

ԿԻՍԱԳՐԱԳԵՏՆԵՐԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Այս դասագիրքն ոգևորւած է ինչպէս
բանկաւորներու I օրակի խմբում

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱՆԿՈՒՆՎԱԾ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հաստատւած է ՀՍՍՀ Կուսակցական կազմից

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ—Ո Ւ Ս Մ Ա Ն Կ Հ Ր Ա Տ Բ Ա Ժ Ի Ն
ՅԵՐԵՎԱՆ—1934

14 MAR 2013

59646-66

Գաղափարագիր Մ Մերյան. Տեխ խմբ. Գ Զեմյան
Սրբազրեցին Ի Բարադանյան յեկ Մ Բեշյան

Հանձված և արտադրության 8 մարտի 1934 թ.

Ստորագրված և ապելու 11 մարտի 1934 թ

Հրատ. № 2914, Գլավ. № 8482 (բ). Պատվեր № 488 ծիրառ 60,000

Գեոհրատի տպարան

1. ՏՈՒՆՐ ՎՈՍԿԱՆՆԸ

Բազմի բանվորական դպրոցում ցուցակագրվելու համար ուսուցչուհի Մազթաղին մոտեցավ մազերն սպիտակած, տարիքավոր մի բանվոր:

— Ընկե՛ր Մազթաղ, անունս Վոսկան է, ազգանունըս՝ Վահանյան, արհեստով՝ տոկար եմ, խնդրում եմ ինձ ել գրես:

Ուսուցչուհին նայեց ծերացած բանվորին, ժպտաց ու ասաց.

— Ընկե՛ր Վահանյան, դուք արդեն տարիքով մեծ եք, յերևի չուտով աշխատանքից կազատվեք, ձեր դպրոց դալը միտք չունի. չենք կարող ընդունել, ավելի չուտ՝ իրավունք չունենք:

— Յես քեզ ասում եմ՝ գրե՛, կարգալու ցանկություն ունեմ. ել տարիքը վո՛րն ե:

Հերթի կանգնածները հուզվեցին:

— Ե՛յ ընկե՛ր, չո՛ւտ արա, մենակ դո՛ւ չես:

Վոսկանը մոտեցավ բանվորական դպրոցի վարիչին:

— Ընկե՛ր վարժապետ, յեթե ես տարի ինձ ուսումնարանում տեղ չտաք՝ վատ կլինի: Քառասուն տարվա բանվոր եմ...

— Ընկե՛ր Վոսկան, ցավում եմ, բայց ի՞նչ արած, կարգն ալդպես ե:

— Բա դուք նրա խոսքն ի՞նչպես եք կատարում:

— Ո՛ւմ խոսքը:

— Նրա, վոր ասել ե՝ սովետական յերկրում մի անկերթ, անդրադես մարդ չի լինելու: Ի՞նչ կասես:

— Հետո՞ ինչ. մենք այդ գիտենք, — Ժպտաց վարիչը:

— Հետո ե՛ն, վոր մեզ հուպ կտան: Հեղափոխության 15 տարին լրանում ե. կուսակցությունը հաշվի կնստի ու մեկ ել կտեսնի, վոր Սև Քաղաքի գործարանի բանվոր տոկար Վոսկանը մնացել ե անգրագետ... Ի՞նչ կպատասխանեք հը՞, ասե՛ք:

Ու հաղթանակ տարածի նման մի քայլ առաջ գնաց:

Վարիչն ու ուսուցչուհին իրար նայեցին հուզված: Բանվորները ժպտում եյին, խրախուսում Վոսկանին:

— Վորպես բացառություն, բնդունեք, — ասաց վարիչը: Բանվորները ծափահարեցին:

Վոսկանի ուրախությանը չափ չկար:

2. ՄԵՐ ԿՈՒՆՈՋԻ ԱՐՏԵՐԸ

Մեր կուխոցի արտերը
տրակտորը վարել ե,
կուխոցն այսոր ծովի պես
կանաչել ե, ծաղկել ե:

Մեր կուխոցի արտերը
նաչխուն բերքով հասել են,
ցորենի ծով հասկերը
ճոխ բերքերով լցվել են:

Ու բացվել են վարդերը,
որորվում են հասկերը.
հազար երնեկ նոր կյանքին՝
չենացել են դաշտերը:

3. ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆ

1905 թվի հունիսի 14-ի առավոտյան, յերբ տեղի յեր ունենում «Պատյոմկին» ահագին զրահանավի սովորական մաքրումը, նավաստիները նկատեցին, վոր ճաշի համար պատրաստված միսը հոտած ե, վորդերով լի:

Այս լուրը տարածվեց բոլոր նավաստիների շրջանում, գայրույթ բռնկեց և «կայծից առաջացավ բոց»:

— Սրիկա՛ սպաներ: Չեն հետաքրքրվում, թե ինչ մսով են մեզ կերակրում:

Վրա հասավ ատելի հրամանատարը և կարգադրեց.

— Ճաշը պատրաստել, և ով վոր միսը գննի, անունը նշանակել և հետո ինձ գեկուցել:

Յերբ ճաշը պատրաստվեց և յերբ հրամայեցին ճաշել, վոչ վոք չմոտեցավ ճաշին, վոչ վոք չչարժվեց տեղից:

Անմիջապես հայտնեցին հրամանատարին, վոր գրյալովոր սպայի հետ միասին շտապեց «կարգը վերականգնել»:

«Պատյոմկին» նավաստիների ամբողջ ջոկատը, 700 մարդուց ավելի, տախտակամածն են կանչում և հրամայում շարքի կանգնել:

Շարքի առաջ կանգնած գլխավոր սպան մի հանդուգն և գրգռիչ ճառ ե ասում:

— Յես քանի անգամ ասել եմ ձեզ, վոր նման անկարգություններ գինվորակսն նավի վրա անթույլատրելի յեն: Այդ բանի համար ձեզպեսներին ա՛յ թե վորտեղից են կախում, և նա մատնացույց ե անում կայմի ծայրը:

Ապա լավում ե մի ահաբկու հրաման.

— Ով ուզում ե բորչ ուտի, այս կողմը դա:

Շարքից դուրս են գալիս միայն նավի հին ծառայողները, յենթասպաները:

Ամբողջ շարքը քարացած կանգնել է:

Այդ միջոցին վորոտում է մի նոր հրաման.

— Պաշակախումբ, վե՛ր:

— Յեղրայրնե՛ր, ի՞նչ եք անում: Մտաբերեցե՛ք մեր յերդումը, վոր մերոնց վրա չպիտի կրակենք, — կան-
չեց նավաստի Մատյուչենկոն առաջ փաղելով:

Յեվ պաշակախումբը, մի մարդու պես, հրացան-
ները վայր թողեց, փողը գեպի գետին:

Այդ նշանակում էր, թե չենք ուզում կրակել:

Իսկ Մատյուչենկոն նոր ուժով կանչեց.

— Յեղրայրնե՛ր, մեր ընկերներին մենակ չթող-
նենք: Վերցրե՛ք հրացանները, փամփուշտներ դրեցե՛ք:
Չարկեցե՛ք ժողովրդի դահիճներին:

Յեվ կատարվեց հերոսական գործը:

— Կորչի՛ ինքնակալությունը: Մահ բռնակալե-
րին, — լսվում է «Պատյումկին»-ի վրա:

Յեվ հրացանները վորոտում են:

Կպստամբությունը տաքանում է:

4. ԱՐՅՈՒՆՈՏ ԿԻՐԱԿԻ

Զմեռվա մի սաստիկ ցուրտ առավոտ էր: 1905 թվի
հունվարի 9-ին (22) Լենինգրադի բանվորական թաղե-
րից ահադին ամբոխ էր առաջ շարժվում: Առաջից տա-
նում էյին թազավորի ու սրբերի պատկերները. յետևից
գնում էյին բանվորները, բանվորուհիներն ու նրանց
յերեխաները տոնական հագուստներով:

Ո՞ւր էյին գնում և ինչո՞ւ:

Սովն ու կարիքն էյին ստիպել նրանց՝ սիրտ անել
թազավորի մոտ գնալու և խնդրելու, վոր իրենց պաշա-
պանի հարուստներից ու վոստիկաններից:

Թազավորին ուղղած իրենց խնդրադրում նրանք
գրում էյին.

«Թազավո՛ր, մենք բանվորներս, մեր կանայք ու
յերեխաները և մեր ծերունի ծնողները յեկել ենք ձեզ
մոտ արդարություն և պաշտպանություն խնդրելու:

«Մենք ծայր աղքատության ենք հասել, մեզ ծան-
րաբեռնում են անտանելի աշխատանքներով, մեզ ան-
պատվում են, մեզ մարդու տեղ չեն դնում, մեզ ստրուկ
են համարում, վոր պետք է միայն համբերենք ու լռենք:
Ել ուժ չմնաց, թազավոր, մեր համբերությունը կտր-
վում է, հասել է այն սոսկալի բուպեն, յերբ մեռնելն
ավելի լավ է, քան չտեսնված անարգանքներ կրելը»:

Յերկու հարյուր հազարից ավելի ամբոխը մոտե-
նում էր թազավորի պալատին:

Գնում էյին հանգիստ, առանց յերգի, առանց կար-
միր դրոշակների... Գնում էյին խնդրելու, աղաչե-
լու...

Յեվ հանկարծ՝ հրացանի կրակ:

Առաջին շարքերում չփոթություն ընկավ: Կարծե-

ցին, թե ինչ վոր սխալ բան կատարվեց: Շարունակեցին՝
առաջ գնալ: Նորից կրակեցին:

Մեկը ընկավ կուրծքը վիրավոր... Ամբոխը կանգ
առավ...

«Մի՞ թե չպիտի հասնենք թագավորին, մի՞ թե կբա-
կում են մեզ վրա», — շշնջացին ամենքը:

Հինգ հազար հոգի վիրավորվեց, հազար յերկու հա-
րյուր տասնմեց հոգի սպանվեց. և այդ բոլորը մի ուրում,
Արշունոտ կիրակի որը, հունվարի 9-ին (22):

Լավագույն բանվորները հետ թագավորն այս ձևով
հաշիվ մտքեց:

Այդ որից բանվորները հասկացան, վոր քանի թա-
գավոր կա, նա միշտ բուրժուազիայի կողմը կլինի, և
բանվորն որ չի ունենա:

«Բանվոր դասակարգը քաղաքական կռիվ մեծ դաս
ստացավ, — գրում էր Իլյիչը այն ժամանակվա «Վաթ-
ըյուգ» թերթում, — պրոլետարիատի հեղափոխական
կրթությունը մի ուրում այնքան առաջ գնաց, վոր չէր
կարող առաջ գնալ ամիսներում և տարիներում»:

«Հեղափոխական մոմենտի ամենամերձավոր խնդ-
րերնեոից մեկը դառնում է ժողովրդի զինումը»:

«Միայն զինմամբ ժողովուրդը կարող է ազատու-
թյուն ձեռք բերել»:

Վ. Է. ԼԵՆԻՆ

5. ՊԵՏՔ Ե ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԵՐՑՆԵԼ՝

Փողերիկ բնակարանում նստած էյին մի քանի մարդ։
Ժողովի քարտուղարն արձանագրեց՝

Ընթացիկ մոմենտ: Խոսքը պատկանում է...

Նա ինչ-վոր ազգանունն գրեց, բայց հետո իսկույն
խնամքով ջնջեց:

— Այո, ավելի լավ է առանց ազգանվան, — ասաց
նրա հարևանը, վոր նայեց արձանագրությանը:

Իսկ գեկուցողը, վորի ազգանունը ջնջել էյին, արագ
բարձրացավ աթոռից:

Դա Լենինն էր:

Չորս ամիս շարունակ նա թաղնվում էր Ժամանա-
կավոր կառավարությունից: 1917 թ. հուլիս ամսին
բանվորների անհաջող ապստամբությունից հետո բուր-
ժուազիան վորոնում էր Լենինին, վորպեսզի սպանի
նրան: Բայց բանվորներն աջակցեցին Լենինին թաղնվե-
լու, և նա Պետրոգրադից հեռացավ:

Լրագրերը գրում էյին, վոր Լենինը փախել է ստոր-
ջրյա նավակով կամ ողանավով: Իսկ Լենինն այդ Ժա-
մանակ ապրում էր խոտհարքում, վրանում, Սեստրո-
րեցկի մոտ:

Լենինին ուղարկում էյին բոլոր լրագրերը, գրում
էյին նամակներ: Ուստի և նա լավ տեղյակ էր, թե ինչ
է կատարվում Պետրոգրադում և ամբողջ յերկրում:

Արդեն հոկտեմբերին Ռուսաստանում համարյա թե
բոլոր բանվորներն ու զինվորները բայլչեկիներ իողմն
էյին:

Լենինը վճռեց՝ Ժամանակն է իշխանությունը վեր-
ցնելու:

Նա արդեն մի քանի նամակ էր գրել իր կուսակա-
կան ընկերներին:

— Պետք է ցրել Ժամանակավոր կառավարությունը

— Դանդաղելի հանցագործություն է: Ժամանակ է
իշխանությունը վերցնել:

Լենինը կարծում էր, վոր Պետրոգրադի բայլչեկի-
ները չափազանց դանդաղ են գործում:

Յեւ Նա ինքն անսպասելիորեն յերևաց Պետրոգրա-
դում:

Բայլչեկիների կուսակցության կենտրոնական կո-
միտեն հավաքվեց Լենինի գլխավորությամբ:

Ժողովը տեղի ունեցավ գաղանի:

Ահա թե ինչու քարտուղարն այնպես խնամքով ջրն-
ջեց Լենինի ազգանունն արձանագրության մեջ:

Չե՞ վոր արձանագրությունը կարող էր Ժամանա-
կավոր կառավարության ձեռքն ընկնել, և այն Ժամա-
նակ նա կիմանար, վոր Լենինը Պետրոգրադումն է:

Լենինին ճանաչել չեր կարելի: Նա ածիլել էր մի-
րուքը:

Լենինը ձեռքերը գրպանները դրած, անցավ սենյա-
կով և սկսեց ճառը:

Նա խոսում էր այն մասին, վոր չի կտրելի այլևս
վոչ մի բուպե սպասել: Բանվորները բայլչիկների կողմն
են, զինվորները նույնպես: Դրա համար ել պետք է չու-
տով տապալել կերենսկուն և իշխանությունը վերցնել:

Ընկերներից մի քանիսը համաձայն չէյին Լենինի
հետ: Բայց կենտրոնական կոմիտեյի մեծամասնություն-
ը մտածում էր այնպես, ինչպես Լենինը: Վիճարանու-
թյունից հետո կենտրոնական կոմիտեն վորոշեց՝

«Սկսել գիմված ապստամբութիւն»:

6. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ ՔՍԱՆՀԻՆԳԸ

Ձինվորները չղթա կողմած՝ Ժամե-Ժամ ավելի
մոտենում էյին Ձմեռային պալատի հըապարակին:

ներանց չարքերն ավելի ու ավելի խտանում էյին: Ժամին 6-ի մոտ պալատը չըջապատված էր:

Ամենքը լարված սպասում էյին գրոհի մեծ ըոպեյին...

Ժամի յերեքին ժամանակավոր կառավարության դրությունն սնհուսայի յեր...: Արդեն յերկաթուղիների բոլոր կայարանները, հեռախոսը, հեռագրատունը, եւեքտրական կայարանը, ջրանցքը գտնվում էյին մեր ձեռքում...

Մի քանի ակնթարթ...

Յեւ Պետրոգրադի փողոցներում վորոտացին թրնգանութները, բայց վոչ ժողովրդի դեմ, այլ ժողովրդի համար:

Մի քանի հրանութներ պայթեցին Ձմեռային պալատի միջանոցներում: Տատանումներին վերջ եր տրված: Նավաստիներո, կարմիր-գվարդիականները, զինվորները՝ գնդացիրային խաչածե կրակի տակ՝ թոչում էյին Ձմեռային պալատի առջեր շինված բարիկադների միջոյով, տապալում էյին նրանց պաշտպաններին և ներս խուժում:

Մասսաները ներս են խուժում սենյակը: Նրանց մեջ ե րնկ. Անտոնովը: Այն, ինչ վոր անվանում են Ժամանակավոր կառավարություն, այնտեղ ե...գրեթե մեռած Ֆիզիկայես:

— Պետրոգրադի Սորհրդի Խաղմա-Հեղափոխական Կոմիտեյի անունից հայտարարում եմ Ժամանակավոր կառավարությունը տապալված, — հայտարարում ե Անտոնովը: — Բոլորդ ձերբակալված եք...

Տապալվածները թոթովանքով խնդրում են, վոր իրենց պաշտպանեն մասսաներից... Նավաստիները դուրս են տանում նրանց սենյակից: Աղաղակներ: — Տվե՛ք մեզ Կերենսկուն... Կերենսկուն... Նա փախել և

Պետրոգրադի վորպեսզի ռազմաճակատից գործեր ընրի:

Միջանցքները թնդում են հուզմունքի, գայրույթի, կատաղության աղաղակներից... Ձերբակալվածներին տանում են ներքե... բակը... անց են կացնում դռներով... բարիկադները վրայով... դեպի պալատի հրապարակը...

Հրապարակում զինվորների գայրույթի աղաղակներ են լսվում... «Գնդակահարե՛լ... մա՛հ... մա՛հ»: Տերեչենկոյին, Կոնովալովին և ուրիշ մի յերկսին միքանի հարված են տալիս... Կարմիր գվարդիականները հորդորում են զինվորներին: Դեկավարներն աղաղակում են. «Մի մթաղնեք պրոլետարական հաղթանակը»... Կատաղած զինվորները յետ են քաշվում ձերբակալվածներից: Կարմիր-գվարդիականներն ողախում են նախկին կառավարությունը: «Հառաջ»: — Ողակն առաջ չարժեց դեպի Պետրոպոլիտսկի բերդը: Տանում են հեղափոխության դեմ ստեղծված նկուղները:

7. ՄԱՅԻՍՅԱՆ ՈՐԵՐԻՆ

Յես չատ չուտ ընտելացա բանտի կյանքին: Ինձ կանչում էյին «բանտի աղջիկ»:

Դաշնակցական կառավարությունն իբր թե պատժելու համար ինձ բանտարկեց, սակայն այնպիսի միջավայր գցեց, վոր յես կոմունիստական վոզով դատարակվեցի և այնուհետե ել վոչ վոք չկարողացալ կտրել ինձ կուսակցությունից:

Ողոստոսի վերջն եր: Մի անգամ ներս մտավ գլխավոր վերահսկիչն ու հայտնեց, վոր դատախազը կանչում է ինձ: Գնացի: Շատ եյի լսել այդ մարդու մասին, բայց չէյի տեսել: Նա ինձ վրա առաջին իսկ հայացքից վատ տպավորություն թողեց, գուցե նրա համար, վոր իմ

առաջ կանգնած էր դասակարգային թշնամի: Յերկար ճառերուց հետո, նա ասաց.

— Դուք դեռ ջահել աղջիկ եք, ի՞նչ գործ ունեք այն սրիկաների հետ: Մի դիմում գրեցե՛ք, վոր նրանք ստիպմամբ ձեզ տարել են իրենց շարքերը: Այդ դիմումը մենք կտպենք մեր թերթերում. բանտից կազատենք ձեզ ու աշխատանք կտանք, վորովհետև հայ աղջիկ եք, խղճում եմ ձեզ:

Իմ կյանքում դրանից ավելի զգվանք չեյի զգալի, այնպես ջղախնացած եյի, վոր հաղիվ—հաղ ինձ զսպելով ասացի.

— Վերջապես բավական ե...—և դուրս յեկա նրա դրասենյակից:

Յերբ կամերա վերադարձա, բնկերներս անմիջապես ինձ շրջապատելով՝ սկսեցին հարց ու փորձ անել: Բայց յես այնքան հուզված եյի, վոր չկարողացա վոչինչ պատասխանել:

Այդպես շարունակվում եր մեր կյանքը բանաում՝ մի որ կուշտ, մի որ քաղցած:

Մեպտեմբերի 13-ին նշանակվեց 18 կամունիստներ ղատր, վորոնց թվում և իմը:

Դաշնակցական արտակարգ դատարանը բայլչեիկներին դատեց, վորպես «ազգի դավաճանների»:

Յես, վորպես անչափահաս աղտավեցի բանտից, իսկ մյուսները 4—5 և տասը տարով կալանքի յեն.ձարկվեցին:

Դաշնակցական կառավարութունը, սակայն այդքան կյանք չունեցավ, վորովհետև Մալխոյան ապստամբությունն արդեն ստորագրել էր դաշնակիների մահվան դատավճիռը, վորը կատարվեց 20 թվի նոյեմբերի 29-ին:

8. ԻԼՅԻՉԸ ԳՅՈՒՂՈՒՄ

1.

Մոսկվայի նահանգի Կաշինո գյուղում 1920 թվին կազմակերպվեց գյուղատնտեսական «Արչալույս» ընկերությունը: Այդ ընկերությունը հաջողացրեց գյուղում երեկտրականություն անցկացնել: Գյուղացիներն այնչափ ուրախ եյին, վոր երեկտրական լույսը գրավեց նավթի լամպի տեղը: Գյուղական ընդհանուր Ժողովում վորոշեցին երեկտրականության բացման առթիվ գյուղում առն կատարել: Վորոշեցին՝ կենտրոնից գործիչներ հրավիրել:

Ընկերության վարչությունը մտածեց հրավիրել Ժողովրդական կոմիսարների Խորհրդի նախագահ ընկեր Լենինին: Վոմանք զեմ եյին այդ առաջադիւն, մտածելով, վոր ընկեր Լենինը շատ զբաղված է և չի կարող գալ: Բայց և այնպես վորոշեցին Լենինին հրավիրագիր ուղարկել: Վարչության անդամները դողդոջուն ձեռքով ստորագրեցին այդ հրավիրագիրը:

2.

Հասավ 1920 թվի նոյեմբերի 14-ը: Կաշինո գյուղի համար պատմական ուրը: Ժամի 12-ին ավտոմոբիլով հյուրերն սկսեցին գալ: Քաղաքի կողմից ավտոմոբիլն արչավում է ուղղակի դեպի բազմությունը:

Ավտոմոբիլից դուրս է գալիս Կաշինո գյուղացի Կուկովը: Նրանից հետո դուրս է գալիս 50 տարեկան մի մարդ:

Վարչության անդամները մոտեցան յեկվորներին և վողջունեցին:

— Բարեւ, ընկե՛ր:

Ավտոմոբիլից իջած մարդը սիրալիր բարևում ե
ամենքին, սեղմում է բոլորի ձեռքը և ասում իր անունը
— Լենին:

Ամենքը քարանում են զարմանքից, չեն հավատում,
իրենց ականջներին ու աչքերին:

Հանրապետութեան առաջնորդն այնքան համեստ և
հաղնված, այնպես հասարակ ձևով և առանց թիկնա-
պահանքի:

Առաջին բառից Վլադիմիր Իլյիչը դառնում է գյու-
ղի մարդը:

Այդ մեծ մարդու զարմանալի պարզությունը միան-
գամից հմայում է գյուղացիներին:

Կարճ վողջույններից հետո հյուրերը հրավիրվում
են ներս: Բերում են թեյ և ուտելիք:

Սկսվում է ջերմ, մտերմական զրույց գյուղացիներ-
ի և Լենինի մեջ:

Ապա տեղի յե ունենում գյուղացիական միտինգ:
Ընկերութեան վարչութեան նախագահը միտինգը բաց է
անում, վողջույնի խոսք է ասում և իր ճառից հետո խոս-
քը տալիս է ընկ. Լենինին:

Իլյիչը խոսում է հուզմունքից դողացող ձայնով:
Շնորհակալություն է հայտնում հրավերի համար:
Ասում է, վոր իր կյանքում առաջին անգամն է գտնվում
տոնական հագուստներով և ուրախ տրամադրություն-
ներով գյուղական ժողովուրդի մեջ, վոր իրեն զգում է
վորպես իր մոտ բարեկամների և ազգականների շրջա-
նում:

Գյուղական բազմությունը մեծ սիրով է լսում իլ-
յիչի պարզ խոսքերը, արցունքն աչքերին վորսում է
ներա յուրաքանչյուր բառը:

Զեկուցման առիթով գյուղացիների բոլոր հարյե-
րին Լենինը պարզ պատասխաններ է տալիս:

9. ԻԼՅԻՉԻ ԲՈՒԽՏԸ

Այսպես է կոչվում նավթաշխարհի այն մասը, ուր
Կասպիականը հեռ են տվել, նրա մագիլներից խլել ցա-
մաքը և վիշկաներ են աճեցնում այնտեղ:

Իհն տասը տարի առաջ, այստեղ ծովն է տարած-
վել ու ձկների պարը: Իսկ հիմա հաղթահատակ վիշկա-
ներն են ծովափին, ցամաքի վրա, ջրերում:

Ծովը նավթի բուլբուլ է շնչում: Ծովը լվանում է
վիշկաների վոտները:

Ծովի ջուրը քամում են և կաշալկան նավթ է քա-
շում ծովից:

Շտամգը՝ յերկաթե «անսկիզբ ու անվերջ» այս խո-
ղովակն ահա իջել է 518 մետր, ծակոտել հողի կուրծքը,
ցեխախառն ափաղ, հող ու քար է դուրս չպրտում: Հո-
տոտում, վորոնում է նավթը և նրա համար ճանա-
պարհ հարթում:

Անրնդհատ կատարելագործում, անրնդհատ առաջ-
խաղացում: Այսպես է պայքարում Բազմի պրոլետո-
րիատը բնութեան դեմ: Ամերիկյան վերջին մեթոդովն
է նավթը դուրս գալիս հողից, ծովից: Միայն այսպես
կարելի յե արգարացնել իլյիչի անունը: Միայն այս
կերպ կարելի յե նրա պատգամները կատարել:

Ֆշշում է նավթահամ ծովը: Մերթ թշնամարար իր
այիքների հարվածներով հարձակվում է աշխատանքի
այս բերդերի ու աշտարակների վրա ու պարտված հեռ
նահանջում և մերթ հանդարտ ու սիրալիր շոյում նրանց
պատվանդանները:

Փայտե կամրջակները կոպում են վիշկաները ցա-
մաքին: Փայտե կամրջակները գորչ ու նավթոտ են: Իսկ
ցամաքում ժանդակալած ու նավթածածկ ջրեր կան,
ծհաճառի դույներով, ուր ուրվաղծվում են վիշկաների
հասակները:

Վիշկաները՝ ցամաքում, վիշկաները՝ Ժանգաջրե-
րում, վիշկաները՝ ծովում, բանվորական ջրուտ բա-
զուկների պես վեր բուռնցքված:

Այդ բազուկները սանձել են ծովը, հետ շարտել
նրան, նվաճել ցամաքը: Քամում են հողի թանկագին
արյունը: Ծակոտում յերկրի կուրծքը: Անխնա, ան-
խնա:

Կերտում են նոր աշխարհ: Այդ հաղթական բազուկ-
ները:

10. ՆԱ. ԿԳԱ.

Կոմունիզմը կգա սրտերի,
արտերի վրայով կգա նա,
համայնական հասուն արտերի,
արտերի վրայով կգա նա,
իմ յերկրի փրփրաբաշ ջրերի,
ջրերի վրայով կգա նա,
հույսով լի պղնձե լարերի,
լարերի հոսանքով կգա նա:

Կզնգան ռեյսերը յերկաթի,
յերկաթի ճամբեքով կգա նա.
Կփլչեն կարգերը դարերի,
սարերի վրայով կգա նա.
Թշնամին կլինի մահով լի,
ճահերի վրայով կգա նա.
Բնկե՛ր իմ, շառաչուն մեր կռվի,
մեր կռվի շառաչով կգա նա:

11. ԲԱՆԱԿ ԳՆԱՅ

Սիրած տղես մի կաղնի ծառ՝
Եսոր Կարմիր բանակ գնաց.
Ենքա՛ն խելոք, ենքա՛ն պայծառ,
Վոնց վոր սրած դանակ գնաց:

Մոսին պիտի ձեռքը առնի
Հաստատ կոնով, ամուր մեջքով
Գրանիցը մեր պաշտպանի՝
Թշնամու դեմ արթուն աչքով:

Մենք կոլխոզը կմեծացնենք,
Բոյ մաշինա կառնենք գեղին,
Թե հարկ լինի, յեո ել մի որ
Կերթամ—հասնեմ են լավ տղին:

Կտրիճ տղես մի կաղնի ծառ՝
Եսոր Կարմիր բանակ գնաց,
Ենքա՛ն խելոք, ենքա՛ն պայծառ,
Վոնց վոր սրած դանակ գնաց:

12. ԸՆԿԵՐ ՍՏԱԼԻՆԸ

Ի. Վ. ՍՏԱԼԻՆ

Իոսիֆ Ստալինը ծնվել է Վրաստանում, 1879 թ. կոչկակար բանվորի ընտանիքում: 13 տարեկան հասակում նա մտավ միջնակարգ դպրոց, բայց չվերջացրեց. նրան հեռացրին դպրոցից, ցարական իշխանության դեմ բանվորների մեջ հեղափոխական աշխատանք կատարելու համար:

1901 թ. մինչև 1917 թ. ընկեր Ստալինը 10 անգամ ձերբակալվել է, բանտ նստել ու աքսորվել, տաժոնակիր աշխատանքի դատապարտվել:

1913 թ. մինչև 1917 թ. նա աքսորված էր Թուրքեստան:

Ընկ. Ստալինը Լենինի և կուսակցության կենտրոնի մի մյուս անդամների հետ ակտիվ կերպով մասնակցում էր Հոկտեմբերյան հեղափոխության որերին տարվող պայքարին:

1917 թվից մինչ 1922 թ. նա յեղել է ազգությունների գործերի ժողկոմ, Բանգյուղտեսչության ժողկոմ, Ռազմահեղափոխական Սորհրդի անդամ: Իր ցույց տված ռազմական ծառայությունների համար նա արժանացել է Կարմիր դրոշի չքանչանի:

1922 թվից ընկ. Ստալինը Համկոմկուսի (բ) կենտրոնի գլխավոր քարտուղարն է, իսկ 1925 թվից՝ Կոմինտերնի Գործադիր Կոմիտեի նախագահության անդամ:

Ընկ. Ստալինը կուսակցության սիրված առաջնորդն է: Նրա հմուտ և ուժեղ ղեկավարություն տակ կուսակցությունը զործում է լենինյան ճիշտ ուղիով և հաջողությամբ տանում սոցիալիզմի կառուցումը մեր յերկրում:

13. Գ Ի Շ Ե Ր

Դեղեցիկ ու զով
գիշեր ե պայծառ
անուշիկ քնով
քնած ե աշխարհ:

Աստղերն էլ սիրուն
Ժպիտով փայլում,
իրենց սիրելուն
ճամբա յեն դնում:

Ծառերը մեղմիկ
քամուց որորվում,
հեզիկ ու նազիկ
յերգ են սլալում:

Գեղեցիկ ու զով
գիշեր ե պայծառ,
անուշիկ քնով
քնած ե աշխարհ:

Իսկ լախատարած
յերգնակամարով
լուսինն ե կամաց
անցնում սահելով:

Ու քնած յերկրին
գետակն ու բուն
յերգով միասին
որոր են ասում...

14. ԳԻԳԱՆՏԻ ԴԱՇՏԵՐՈՒՄ

Կոմբայնը—դաշտերի նավն ե: Կոմբայնիստը՝ կապիտանը: Նա կանգնած ե կամրջակի վրա ու վարում ե մեքենան:

Կոմբայնի հարիչը կտրում ե հասկերը, փոցխերով դրանց հավաքում ծեծիչի թմրուկի տակ: Հաղահատիկը լցնում արկղը: Յեվ ահա արկղը լիքն ե: Բեռնավտոն կրում ե հաղահատիկը ե տանում ելեկատոր:

Գիգանտի դաշտերը լավ բերք են տալիս: Պետք ե շտապ հավաքել: Դանոտղել չի կարելի. հաղահատիկը թափվում ե, վատ յեղանակը փնասում ե հացին:

Ծտարը էլ ալիքի յեր աշխատում, քան առաջին ուրերո: Տեւեռնից չեյին հեռանում: Հարցնում եյին, թե ինչպե՞ս ե դնում բերքահավաքը:

Բրիգադներից պատասխանում եյին.

— Ամեն ինչ կարգին ե: Կոմբայնը մի քիչ փառեց եր՝ շինեցինք:

— Աշխատանքը լավ ե գնում: Սպասում ենք բեռնավտոնների: Կարգադրեցեք շտապ կրեն հաղահատիկը:

Առաջին տարին Գիգանտը յերկրին տվեց վեց հարյուր հազար ցենտներ հաղահատիկ:

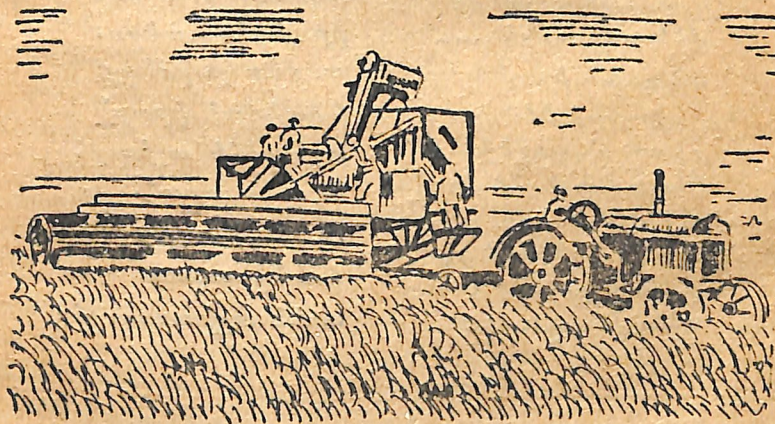
Սովխոզի լաբարատորիայում վերցնում են ցորենի հատիկները, մեկ-մեկ կշռում, հատկությունները վորոշում: Լավ հատիկ ե:

— Առաջին տեսակի,— ասում են լաբարատորիայում:

Ելեկատորից հաղահատիկը լցվում ե անմիջապես վազոնները: Միքանի բոպե ե վազոնը լիքն ե:

Իսկ ամրարներից ցորենը պարկերով կայարան են կրում տրակտորալին գնացքները:

Ամեն որ կայարանից գնացքներ են մեկնում ցորենով բեռնած:

15. ՄԱՅԻՍՅԱՆ ՏՈՆԻՆ,

Ծաղկել են սիրուն
նոր գարնան նման
մեր շարքերը վառ՝
տոնին Մայիսյան:
Աղատ մեր յերկրում
տիրում է այսօր
խինդ ու բերկրում.
մանուկ ու բանվոր,
դուղագոր, գինվոր,
յեթած միասին
տոնում են ուրախ
տոնը Մայիսի...
Սակայն սամեն տեղ
մեզ պես այս օրը
առատ չեն տոնում
մեր բնակները:
Նրանց չեն թողնում,
վոր աշխատանքի
մեծ օրը տոնեն.—
սպանդախիքով
մտրակի, ծեծի—
բռնում են գործի...
Բայց նրանք խմբով
յեղնում են ցույցի.
նստնց կանչում է,
նստնց քաշում է
ղվարթ աղմուկը

ըմբոստ փողոցի:
Նրանք յեղնում են
արձագանդելու,
նրանք յերգում են
մեզնից հեռու
մեզ հետ միասին
Մեկը Մայիսի:
Վողջույն ձեզ, հեռու
մեր բյուր բնակներ
մեր ազատ յերկրում,
ձեր ճնշված յերկրի
բողոքն ենք լսում:
Դուք չվհատվեք,
մոտ է այն օրը,
յերբ մենք

կհաղթենք

յերբ վոր բանվորը
այդտեղ ել կինի
իր յերկրի տերը.
ու մեր շարքերը
խառնված իրար՝
աշխարհե աշխարհ
կգոչեն ուռա՛.
ու տերն աշխարհքի
կտոնի ազատ
տոնն աշխատանքի,

16. ՊԱՌԱՎ ԹՐԲՈՒՀԻՆ

Դեռացքը վերջին անգամ սույնց և ուժգին թափով
առաջ սլացավ: Վազոնում շատ էր տաք, ոգը ճնշող:
Մեր դիմաց նստած ճանապարհորդներից մեկը թաշկի-
նակով սրբում էր իր ճաղատ գլուխը, վորտեղ յերևում
էր մեծ վերքի տեղ՝ ըստ յերևույթին այդ վերքը մնացել
էր չախսեյ-վախսեյից:

Այդ ժամանակ մոտս նստած ծեր թրքուհին մի
զննական հայացք գցեց հարեանի վրա և յերեսը դարձ-
րեց հակառակ կողմը: Յես տեսա՝ ինչպես նրա գեղնած
աչքերից արցունքի կաթիլներ ելին թափվում: Յես նա-
յում ելի այդ տանջված դեմքին և զգում, թե վորքան
խորն է նրա վիշտը: Այդ ժամանակ անվստահ քայլերով
մոտեցա նրան ու հարցրի.

— Մայրիկ, ինչո՞ւ յես լաց լինում:

— Ե՛հ, վո՛րդի, ի՞նչ ասեմ. դարդերս նորոգվեցին,
վոր նրա գլխի վերքը տեսա:

— Իսկ ինչո՞ւ այդ վերքը քեզ վիշտ պատճառեց:

— Իմ միակ զավակս զոհ գնաց...—ասաց նա ու
խոր ախ քաշելով լացակումած լոռեց:

Յես չկարողացա համբերել. նորից հարցրի.

— Ի՞նչպես պատահեց այդ, մայրիկ:— Նա մի
տխուր հայացք գցեց շուրջն ու սկսեց պատմել.

— Ինչպես շատ շատերը, իմ վորդի Հասանն ել
դուրս էր յեկել փողոց և ծեծում էր կուրծքը շղթանե-
րով: Այդ օրը շախսեյ-վախսեյի օրն էր: Արյունը չա-
տրրվանի նման խփում էր նրանց գլուխներից: Գարնուն
առավոտ էր,— շարունակում է նա արցունքները սրբե-
լով,— բոլորը հավաքվել էին մզկիթի դռանը և սպա-
սում մոլլային: Յերկար սպասելուց հետո մոլլան դուրս
յեկավ և իր յերկար քարոզով կապեց հարյուրավոր յե-
րիտասարդների աչքերը: Սկսվեց մի սոսկալի տեսա-
կերթացան—2

րան: Թշնամիս ել եդ որը չտեսնի: Քանի՛—քանիսն ար-
յունլիա գետին ընկան, ուշաթափվեցին, թե ի՛նչ ե՛ ար-
լահի դատաստանին արժանանան:

Հենց դրանցից մեկն ել իմ տղաս եր՝ Հասանս: Նրան
արյունլիա հաղիվ տուն հասցրին: Յերկու բոպեյից հե-
տո մեռավ: Սե լինեք այն որը:— Մի քանի վայրկյան
լռելուց հետո շարունակեց.— դեռ ականջիս հնչում են
Հասանիս վերջին խոսքերը.— «Յես մեռնում եմ, անա՛,
բայց իմ միակ քրոջս՝ Սոնային լավ պահիր: Ել չգնաս
մզկիթ, եդ անիծած մոլլաների յերեսը չտեսնես»,—ա-
սաց ու աչքերը փակեց...

Ա՛խ, եդ շախսեյ-վախսեյն ու խարեբա անիծյալ
մոլլաներն ինձ նման քանիսի՛ տունն են քանդել, քա-
նիսի՛...

Նա վերջացրեց իր պատմությունը: Գնացքը բավա-
կանին ճանապարհ եր անցել: Յես շարունակում եյի նա-
յել ծեր թրքուհուն, վորը բարձրացրել եր պատառոտած
զգեստի փեշը և սրբում իրար յետեից գլորվող արցունք-
ների կաթիլները:

ՀՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

17. Կ Ո Ւ Ը

Ձմռան մի գիշեր կար մի հարսանիք,
հրճվում եր անզուսպ ամբոխը գյուղի.
գյուղն եյին իջել հովիվ պատանիք
աղջիկ տեսներու, պարի ու կոխի:
Ու պարից հետո լեն հրապարակ
բաց արին մեջտեղն արձակ գլխատան.
դուռնաչին փչեց կոխի յեղանակ,
ահել ու ջահել իրարով անցան:
Հարա՛յ են տալիս «քաչի՛ հա, քաչի՛...»
ու դուրս քաչեցին զոռով յերկուսին.
մինը մեր Սարոն, իսկ մյուսն Անուշի
անդրանիկ յեղբայր գառնարած Մոսին:
Վողջ գյուղը կանգնեց պարսպի նման,
ջոկվեց, բաժանվեց յերկու բանակի,
ամեն մի բանակ ընտրեց փահլւան,

կանդնեց թիկունքին տղերանց մեկի:
— Սրտապինդ կացեք, մի՛ վախեք, տղե՛րք:
Իսկ նորեկ հարսի փարզի քամակից
նայում են կանգնած հարսն ու աղջկերք:
Ու տաքանում են տղերքը սաստիկ,
փեշերը համա՛ք խրում են գոտին
դետին են դարկում ձեռքերը հաստիկ,
իրար են հասնում թափով մոլեգին...
Աղաթ կա սակայն են մուլթ ձորերում,
ու միշտ հնազանդ հնոց աղաթին
ամբոխի միջին իզիթն իր որում
դետեն չի գտնել ոնկեր իզիթին:
Ու իրար բռնած Սարոն ու Մոսին՝
քաշում են րնկնում խոցապարեուկի,
րնկնում են դետին, լե՛նում միասին
գժվար ե իրրե հաղթել մեկ-մեկի:

18. ԾԵՐՈՒՆՈՒ ՀԱՌԱՉԱՆՔԸ

Մեր ապրուստն ի՞նչ ե... Ես խոր ձորերում
ես ե չորս քսան տարիս լրացավ:
վոչ մի խնդու թյուն տեսա իմ որում,
վոչ ել մի անգամ աչքս լիացավ:

Ամբողջ ամառը առանց տաքիլեթ
պտիտ եմ գալի ես ձորի միջին,
կո՛ւմս ե՛մ տալիս հաղար ցավի հետ
ու չեմ կարենում— չեմ հասնում վերջին:

Վաղներից ենքան ոգուտ չի գալի,
ինչ նրանց համար յես փող եմ տալի
դու՛րսը քարը, գո՛նե փող լինեք,
եւ ինչո՞ւ եսքան մարդ զանգատ կաներ:

Յախ եմ հավարում, կրակ եմ վառում,
սրա համար ել փող եմ վճարում:
Ես դափեն ի՞նչ ե,—մի յերկու լատան,
հինգ ու վեց անգամ տարան դատաստան:

Ասում են՝ գեջ ես կտրել դու մերին:
Իրանցն ասում են ու քեզ չեն լսում.
մինչև չտեսնես մեծին, պիտերին,
հիմի տես նրանք ինչքան են ուզում:

Գողն ել մի կոնից, գեյն ել մյուս կոնից.
աչքդ թեքեցիր—բանիդ տերը չես.
քաշում են տանից, քաշում են դոնից,
ու չես իմանում՝ վո՞ր կողմը թռչես:

Թե տանուտերին գանդատ եմ գնում,
բան չեմ վաստակում՝ բացի դու՛շմանից.
գողերի հետքը իր տունն ե տանում.—
համեցեք դիման ուզիր սրանից:

Նստեցնում ե քեզ, մի յերկու բաժակ
տաք ջուր խմեցնում կամ մի թաս ողի.
— Գու գնա, պապի՛, միամիտ քնի՛ր,
յես աչքի լուսը կհանեմ գողի...
Դարձել ե աշխարքն, ախպե՛ր, առուփախ,
սերը դարձել ե սուր ու ջուրը՝ արին,
վոչ ամոթ ունի ուժեղը, վոչ վախ—
վալը յեկել ե տարել տկարին:

Տափիք—տաք կերակուր

Դափա—տաղավարիկ (տախտակից շինած տեղ)

Լաւան—բարակ տախտակ

Գեջ—թաց փայտ

Մերի—անտառ

Պիսեր—գլազիր

19. ՀԱՆԱՐԱԿ

Մանիր, մանիր, իմ ճախարակ,
մանիր սպիտակ մալանչներ,
մանիր թեյեր հաստ ու բարակ,
վոր յես հոգամ իմ ցավեր:

Տիգրանիկս գուլպա չունի,
հանդ ե գնում վոտաբաց,
Գարրիելս չուխա չունի,
միշտ անում ե սուգ ու լաց:

Ձվալ չունենք, չաթու չունենք,
վոչ սամոտեն, վոչ պարան,
այսպես աղքատ դեռ յեղած չենք,
կտրվել ե ամեն բան:

Դեռ հարս եյի, վոր գործեցի
քանի կապերտ, խալիչա,
բայց դրանցից չուտ գրկվեցի,
հիմա չունեմ մի քեչա:

Կարմիր որս, յերբ սեւցավ,
պարտքը մնաց թեւ քիչ,
պարտատիրոջ սիրտն ել սեւցավ,
յեկավ տարավ ամեն ինչ:

Մանի'ր, մանի'ր, իմ ճախարակ,
մանիր սպիտակ քուլաներ,
մանիր թեյեր հաստ ու բարակ,
վոր յես հոգամ իմ ցավեր:

20. ԱՌԱՋԻՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Տաք քամին հալեցրեց դաշտերի ձյունն ու գրոհեց
դեպի Մայմեխի լեռնալանջերը. առատ ձյան հաստ շեր-
տերից ազատված գետինը շնչում եր հողի դուրալի հո-
տով, ուռել եր, փափկել:

Մի վեցորյակ ե, ինչ հինգ բրիգադան ել մեղվի
նման ներս ու դուրս եյին անում գյուղից դաշտ, պա-
րարտանյութ չաղ տալիս, ամեն մեկը գիտեր իր հողը,
իր պարտականությունը:

Իրիկունը, յերբ Սերգոն յեզների կերն եր տալիս,
բրիգադավար Մացակը յեկավ, ասաց, թե առավոտը
վարի յեն դուրս գալու, հենց վոր աղդանշան լինի՝ գու-
թանն ու յեզներն իրենց սարքով պատրաստ լինեն, վոր
հավաքվեն կոտպերատիվի առաջը:

... Մյուս ուր սիգնալից 40 րոպե անց՝ ամեն ինչ
պատրաստ եր, բոլորը հրապարակումն եյին:

— Բրիգադ առ բրիգադ դեպի խարտի դաշտը,
մա'րչ... — գոռաց կոխողի նախագահ Հմայակը ճիշտ
այնպես, ինչպես կարմիր բանակում յեղած ժամա-
նակ:

Գութանների յերկար շարանը ձգվեց դեպի դաշտ,
վողջ բազմությունն ել նրա յետեից:

Համգաչիմանն այդպիսի բան իր ուրում չեր տեսել:
Սերգոն ուրախությունից արտասվում եր:

Վորոշեցին փորձնական վարն սկսել դպրոցի հողա-
մասում:

Հինգ բրիգադաների առաջին ողակները բաց արին
առաջին սև ակոսները, տասնհինգ գութան միքանի րո-
պեյում սեւացրին դաշտը: Յեզները խամացել եյին ու
դժվար եյին լուծը քաշում, ծռում եյին գութանն աջ ու
ձախ:

Համգաչիմանի կոլխոզն առաջին քննությունը բըռ-

նեց, փորձնական վարը հաջող անցավ: Հրահանգ տրվեց
վարը դադարեցնելու:

Գյուղամիջու մ բացվեց բազմամարդ միտինգ. գու-
թանավորներին ընդունեցին ուռաներով: Յերը կարդա-
ցին պարզեատրփոդների և խրախուսանքի արժանացոյ-
ների ցուցակում Սերգոյի անունն էլ, Սերգոն բարձրա-
ցավ սայրի վրա ու ասաց:

— Ընկերներ, մենք հիմա չե, վոր մրցանակ պիտի
ստանանք. յերը ցանկենք, հնձենք, կախենք, շատ բնրք
ստանանք, ե՛ն ժամանակ տվե՛ք իմ մրցանակը:

21. ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՈՆԱԼ

Յէյի՛ր, ում կյանքը անիծվել է,
ով ճորք է, մերկ է և սորուկ:
Արդեն վառվում են մեր սրտերը,
արդեն կովի յենք մենք ձգտում:
Այս հին աշխարհը կփորենք մենք
մինչև հիմքը և հետո
մեր նոր աշխարհը կչինենք մենք,
ուր վոչ սարուկ կա, վոչ զժգոհ:

Սա՛ յե վերջին կոիվը
և պայքարը մեծ:
Ինտերնացիոնալը
աշխարհը կփրկե:

Վոչ վոր չի տա մեր փրկությունը,
վոչ իենթ հերոսը, վոչ արքան.
մենք պետք է մեր ազատությունը
կոենք ձեռքով մեր սեփական:
Վորպեսզի շուտ փչրենք մեր լուծը
և յետ խլենք վողջ հողը մեր—

խփե՛նք մուրճը, տա՛նք մեր ուժը:
քանի յերկաթը տաք է դու:

Սա՛ յե վերջին կոիվը
և պայքարը մեծ:
Ինտերնացիոնալը
աշխարհը կփրկե:

Ղոկ մենք, ճորտեր ու բանվորներա,
ունենք անխախտ մի իրավունք՝
ասել, վոր հողը մե՛րն է, մերն է,
կորչի հարուստը թող տգրուկ:
Յե՛վ յերը պայթի մեծ փոթորիկը,
և կուշտ չները չքանան,
նորից յերկիրը և յերկինքը
մերն են ու մերը կմնան:

Սա՛ յե վերջին կոիվը
և պայքարը մեծ:
Ինտերնացիոնալը
աշխարհը կփրկե:

22. ՄԻ ՈՐԱՎԱՐ ՀՈՂ

Սոնան և իր ամուսին Մարտիրոսն աղքատ գյուղա-
ցիք էյին: Ունեյին—չունեյին՝ մի գույգ այժ, վորոնց
կաթով ապրում էյին, մի ճախարակ, վորով Սոնան
բամբակի թել էր մանում վաճառքի համար, և մի բահ,
վոր ամեն ոք վաղ առավոտյան Մարտիրոսն ուսին
դրած՝ գնում էր գյուղամեջ և այնքան վիզը ծռած
կանգնում, մինչև վոր դրացինեչից մեկը՝ միքանի կո-
պեկ վճարելով՝ վարձում էր նրան և ամբողջ ուրը բա-
նեցնում իր զաչտում:

Այսպիսի դատն աշխատությամբ դարձյալ գոհ էյին
նրանք, յերբ կարողանում էյին իրենց խցճիթի մեջ

Հանդիստ քուն վայելել: Իսկ այդ բանստը խիստ սակավ էր հաջողվում նրանց:

Մի որ Մարտիրոսին իր մոտ կանչեց գյուղատեր խանի վորդին՝ Ռիզա բեկը:

Յերկուդէից խեղճ գյուղացու շունչը կարվեց մինչև խանի վորդու մոտ հասնելը. բայց տեսնելով նրա ուրախ դեմքը, ազատ շունչ քաշեց և մինչև գետին խոնարհվելով՝ յերկրապագեց նրան:

— Ինչո՞վ ես պարապում, Մարտիրո՛ս, — հարցրեց Ռիզա բեկը:

— Աղքատի պարապմունքն ի՞նչ պետք է լինի, աղա՛, վրտիղ մոխիր դառնամ: Որը դադում եմ, որն ուտում, — պատասխանեց գյուղացին կրկին գլուխ տալով:

— Դու ուժեղ և առողջ սղամարդ ես, Մարտիրոս, դու կարող ես ունենալ քո արորը և որավարը, վոր պարապես հողագործությամբ:

Մարտիրոսը չդադարեցնելով գլուխ տալուց՝ պատասխանեց. —

— Յես աղքատ մարդ եմ, աղա՛, քեզ մատաղ դառնամ:

— Հիմար, — հպարտությամբ գյուղացու խոսքը կտրեց բեկը. իմ հարստակներից ո՞վ է հարուստ. բայց յես տալիս եմ նրանց հող, սերմ և բոլոր պարագաները, վորոնք հարկավոր են վարուցանքի համար, և նրանք դրանով ապրում են:

— Դուք միշտ վողորմած եք դեպի ձեր ծառաները, տեր իմ:

— Յես քեզ նույն նպատակով կանչեցի ինձ մոտ. Յես դիտեմ, վոր դու աշխատավոր մարդ ես: Յես չեմ կամենում, վոր դու աղքատ ապրես: Գնա տանտե՛ս, մոտ, յես հրամայել եմ նրան տալ քեզ բոլոր պիտույքները վարուցանքի համար:

— Աստված քեզ յերկար կյանք տա, աստված իմ կյանքից կտրի ձերի վրա ավելացնի, — ասաց գյուղացին և շնորհակալությամբ հեռացավ:

Գարնան սկիզբն էր:

Մարտիրոսի յերգի ձայնն արդեն լսելի յեր լինում դաշտից, ուր նա հերկում է իր որավարը:

Միքանի շարաթից հետո նրա ցանքն սկսավ բուսնել, կանաչել և աճել: Բայց նրա հետ աննկատելի կերպով աճում ու բազմանում էր տոկոսը նրա պարտատոմսակի, վոր նա տվել էր խանի վորդուն:

Անցավ ամառը, յեկավ աշունը: Մարտիրոսը հնձեց իր արտը, կալը կախեց և գուտ ցորենի շեղճը կիտեց կալի մեջ: Ուրախությամբ նայում էր իր հունձքի պլուզադերության վրա:

Յեկավ կալածատիրոջ գործակալը, ցորենը չափեց, տասնորդը վեր առավ վորպես հողի վարձ, մի մասը վեր առավ դիվանի տուրքի փոխարեն, մի մասը վեր առավ նրա պարտքի տոկոսի փոխարեն: Կայի մեջ մնաց միայն հորդը և այնքան ցորեն, վոր բավական չէր խեղճ յերկրագործի նույն ձմեռվա ապրուստին:

— Ինչո՞ւ յես այդպես տխուր, — հարցրեց կինը:

— Այնպես, քեֆս տեղը չի, — պատասխանեց Մարտիրոսը:

— Ասա, ի՞նչ է պատահել, հիվա՞նդ ես, ի՞նչ է:

— Եհ, ել ինչ պետք է լինի: Ամբողջ տարին աշխատեցի, մաշվեցի, ելի դատարկ մնացի:

Յեկ Մարտիրոսը պատմեց կնոջը, թե ինչպես այդ ուրը կողոպտեցին իրեն:

— Դո՞նե պարտքդ թափեցի՞ր, — հարցրեց կինը:

— Պարտքը ելի մնաց այնպես, ինչպես կար, — պա-

տասխանեց Մարտիրոսը, խոր հոգոց հանելով:

— Հիմա ինչ պետք է անես:

Անցան մի քանի գարուններ: Անցան մի քանի աշուններ:

Գյուղից դուրս, իր փոքրիկ յերեսան կրծքին սեղմած՝ կանգնած էր Սոնան: Արտասուքն աչքերին, նա ճանապարհ էր դնում ամուսնուն դեպի ոտար աշխարհ:

— Կգնամ, Սոնա, յերկրե-յերկիր ման կգամ, կմաշվեմ, կկոտորվեմ, փող կվաստակեմ և կաղաւթեմ քեզ և իմ յերեսան պարտատերից, — ասաց իւզճ գյուղացին և համբուրելով տղի յերեսը, հեռացավ դեպի սլանդխտություն:

23. ՌՈՒՇԱՆԻ ՔԱՐԱՓԸ

Չաթնանց գերդաստանն անհուշ որերից յիզել է գյուղում անվանի, հարուստ:

Նա զավթել է միշտ լավր հողերի:

Յորենն է փռել Չաթնանց ամբարում:

Աճել է ժամ ու ամպուհովանու տակ,

վորպես դարավոր մի ընկուզենի:

Փռելով գյուղում արմատներն անտառ՝

ծծել է նրա հյութը վայրենի:

Իսկել է, գյուղում վորպես տանուտեր,

վորպես մի վայրի կառավարություն:

Յեւ կուշ է յեկել թշվառ գյուղացին

Չաթնանց դարավոր ընկուզենու տակ՝

աչքերը հառած ավելցուկ հացին,

իր փողորմելի բախտին անդիտակ:

Իսկ Չաթնանց Սանթրոսն անողոք բահով

Շեղքել է գլուխն աղքատ Ռուշանի,

հափշտակել է ընտիր սեահողն

ու սովի մատնել մի տուն ընտանիք:

Մեռել է Ռուշանն եղ վերքից հետո

և ման է յեկել Սանթրոսն անպատիժ,

դատարան մտած հիսուն մանեթով

դարձել է չհաս, յենթակա դատի:

Չավթել են այսպես ու կերել մարսել

Չաթնանց Ռուշանի հողը բերքառատ:

Բայց հին անունն է վրան մնացել.

գյուղում ասում են «Ռուշանի քարավ»:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Վեր շրջանի գրվածք է «Ռոշանի քարավը»:

2. Հին կարգերում լավ հողերն ունեւն պատկանում:

24. ՈՒՂԻՂ ԺԱՄԻ ԶՈՐՍԻՆ

Հունվարյան ցուրտ որ էր. փողոցում յեռում էր կյանքը: Քաղաքային բանկի դուռը դանդաղ բացվեց և դուրս յեկավ կոկիլի հագնված մի մարդ: Նա պորտֆելը ձեռքին ինչ-վոր տեղ էր շտապում:

Դրսում նրան սպասում էր ավտոն. շոֆերը նրան տեսնելուն պես աշխատացրեց մեքենան, իսկ պորտֆել-լավոր մարդը ծանրորեն բարձրանալով ավտոյի վրա, շոֆերին ինչ-վոր հասցե պատվիրեց:

Սա տեղի յեր ունենում Յեւրոպայի քաղաքներից մեկում, վորտեղ շատերն իրենց սեփական ավտոներն ունեն:

Այս պորտֆելավոր մարդը միտուրը Հեզն էր՝ անգլիական հայտնի առևտրական:

Նա մեկնում էր մի ուրիշ քաղաք, վորտեղ պետք է մասնակցեր մի կարևոր խորհրդակցության:

Միտորը Հեգն այդ խորհրդակցութեանն անպայման պետք է մասնակցեր, հակառակ դեպքում նրա առևտրական գործերը կտանալին վատ ընթացք: Պետք է մեկնել անպայման առաջին իսկ գնացքով:

Հիմա ժամի յերեքն է, և ազատ կարելի յէ տոմս գնել:

Իսկ ավտոն արագորնթաց սլանում էր յեվրոպական քաղաքի հարթ փողոցներով:

Միտորը Հեգր, վորի գլուխը շատ մտածելուց ծանրացել էր, աչքերը հանդարտ փակած ննջում էր:

Հանկարծ մեքենան կանգ առավ. փողոցի ափին միտորը Հեգր վեր թռչելով աչքերը լայն բացեց:

Նրա գիմաց գլուխը բաց կանգնած էր շոֆերը:

Միտորը Հեգն արագորեն մեկնեց թևը և նայեց ժամացույցին. ժամի չորսն էր:

— Ի՞նչ պատահեց, — հարց տվեց նա շոֆերին:

Շոֆերը գլխաբաց հանդարտ կանգնած, ձայն չէր հանում:

— Հա՞մը ես ինչ է, — վորոտաց սրտնեղած Հեգը. — գնացքից ուշանում ենք:

Այն ժամանակ շոֆերը չըջվեց, և միտորը Հեգն տուռովին անգամ իր կյանքում տեսավ, վոր զարմացած նայում են իրեն:

— Հունվարի 27-ին, ցերեկվա ժամը 4-ին թաղում են Լենինին... Յերթեկությունը կանգ է առնում... հինգ րոպե... սրբ...:

Միտորը Հեգր շփոթվեց, ձեռքի մեջ ճմռեց սիգարը և լցվեց անասելի կատաղությամբ:

— Վաղն և յեթ դուրս, — ճչաց խռպոտ ձայնով միտորը Հեգր և կրճատացրեց ատամները:

Շոֆեր Կիրյին վոչինչ չսպասախանեց, նա անշարժ նստած էր ղեկի մոտ և նայում էր հեռուն: Քամին խառ-

նում էր նրա մազերը և նրա մտքերը տանում հեռու, հեռու...

Միտորը Հեգը կարծես պայթեց:

— Հաղար ֆունտ, գնա!...

Շոֆերն անշարժ էր:

Յերթ ժամացույցը ցույց տվեց չորսից անց հինգ րոպե, շոֆեր Կիրյին գլխարկը դրեց, ճկույթով սեղմեց կնոպկան: Ավտոմոբիլն առաջ սլացավ:

Միտորը Հեգն իր գլխում զգում էր մի ծանր ճնշող ցավ: Մարմինը կուչ էր յեկել ավտոմոբիլի փափուկ բարձերի, ճմռած սիգարի մոխիրով ծածկված վերարկուի մեջ:

25. Լ Ե Ն Ի Ն

Այն ո՞վ է նստել խարխուլ խրճիթում հնդիկ գյուղացու, այն ո՞վ է ախտամում հնդիկին անհող մտերիմ և կուռ ձայնով...:

Այն ո՞վ է չըջում Շանհայում շաչող, անցնում կանտոնից Պեկին, այն ո՞վ է քայլում կուլինների հետ վճռական, ըմբոստ, մեկին...:

Այն ո՞վ է վառել խարույկ մի հսկա բյուր հոգիների սրտում, այն ո՞վ է բացել հրդեհ մի լափող հին Արեւելքի սըր-տում...:

Յեւ վորոտադին թնդացին հանկարծ ձայները միլիոն և միլիոն:

— Մելլոնից ծնված, մելլոնի հանճար Լենինն է, Լե-նին, Լենին...:

Յերեմիայի և Կաթողիկոսի աշխատանքի և կոտորածի, ազգամիջյան ջարդերի այս ուրբանը, աշխատանքի հսկայական մեղմանոցի յե փոխվել:

Հին Գանձակն էլ չկա: Հսկայական կամուրջով հայն ու թուրքն իրարից բաժանող Գանձակն էլ չկա:

Բարձրանում ե նոր, ստեղծագործող ու շինարար, Գյանջան:

Այստեղ վիթխարահասակ շինարարներն են ձգվում, ըստ չինարիներից ազգի հաստատ ու փառավոր, յերեմիայի արնալի աշխատանքի հարթավայրում բարձրանում են ձեթ-ոճառ գործարանի, մահուղի գործարանի, սերմագործի կայանի, բանվորական բնակարանների նորակառույց ու ժպտացող շենքերը:

Նրա բորբոսնած մզկիթների ու ժանտադեմ յեկեղեցիների դիմաց բարձրանում են աշխատանքի և սոցիալիստական փառավոր պալատները:

Գանձակում, կապալար ու քարակոփ պատերի ուտերից ժպտում են արնազույն նոնենիները: Նույն կարմրավառ ժպիտը բակերում, այգիներում:

Գյանջան ժպտում ե նույն կարմրավառ ծաղիկներով:—

Ո՛ւր ցարական անհետացող Յելիզավետապոլը, ո՛ւր մուսավաթական արնախում Գյանջան, ո՛ւր բայլչևիկյան ստեղծագործ ու բարձրացող Գյանջան:

Նոնենիները ժպտում են: Նոնենիները կարմիր դրոշակի պես փողփողում են վողջ Գյանջանի վրա, իսկ այստեղ բանվոր դասակարգը կերտում ե նոր ու փառավոր աշխարհը:

Խաղողի այգիները փովում են Գյանջանի շուրջը, ուղեկցում ճանապարհի յերկայնքով:

Խաղողի թփերն ուղեկցում են: Մեր մեքենաները թողնում են Գյանջան և անցնում գերմանական փոքրիկ ավանի, նախկին Յելենգորֆի, այժմյան Լենինգորֆի միջով:

Հասարակական փոքրիկ պարտեզի անհանգիստ շատորմանի ջրե ճառագայթների միջից, ժպտում ե հանճարեղ առաջնորդի կիսանդրին:

Միանման ու գեղեցիկ տները շարվել են լայն փողոցներից աջ ու ձախ:

Մեքենաները թողնում են և Լենինգորֆը:

Հաջի-Քենդ ենք գնում: Ագրբեջանի կարմիր դիվիզիայի ճամբարը:

Դարձյալ վերելք ե նկատվում և ծայր են առնում անտառների կանաչ փեշերը:

Թուրք, ռուս, հայ կարմիր բանակայինները, հրամանատարները ջերմագինորեն վողջունում են Հայաստանի խորհրդային դրական բանակին, վորը գնացել եր նրանց այցելության:

Խանդավառությունը ծավալվում ե և թնդանութները կարմիր բանակայինների հազարավոր բերանների հետ միասին վորոտում են—ուռու՛... կեցցե՛... յաչա՛սըն...:

Կատարվում ե գորահանդես:

Հայաստանի գրողները շարքով կանգնած ընդունում են վողջ դիվիզիայի հանդիսավոր գորահանդեսը: Նրանց մարտական լողունները հրահրում են կարմիր բանակայինների խանդավառությունը:

Վերագառնում ենք: Անտառների կանաչ ծվանրը, լեռների կապույտ պարը, սպիտակ վրանաշխարհը մեզ ճամբու յեն գնում:

27. ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԱՅԻՆԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ

Նա տուն եր գալիս Կարմիր բանակից :
 Են բատրակ տղեն—անունն Ալեքսան :
 Գրքերով լեցուն մի պարկ շալակին
 ու դռին կարմիր աստղաձև նշան :
 Մի անծայրածիր աշնան յերեկո
 փովել եր անափ դաշտերի վրա :
 Յեմ Ալեքսանի սիրտը թե առած
 ուզում եր թռչել մաշինի հեքով
 ու տուն սլանալ իրենից առաջ :
 Նա քանի գնում, մոտենում եր տան :
 Անցնում եր ծանոթ արտերի մոտով,
 լցվում եր ենքան անհուն կարոտով,
 սիրտն անհամբեր զարկում եր ենքան :
 Կարմիր բանակից նա գալիս եր տուն,
 խորունկ մտքերով վառված են տղեն,
 Սրտում յերկու բոց, յերկու վառ յերդում,
 չուրջը—յերեկո, մշուշ վոսկեղեն :
 Յերդվեց յերեկ :
 Բանակում հանդես ու միտինգ արին :
 — Յես խոսք եմ աալիս կյանքս նվիրել
 րնկեր լենինի մեծ գաղափարին :
 Յեմ նրա քարե մեհ արձանի դեմ,
 լենինյան կարմիր դրոշի ներքո
 նոսնք լեռովեզին, կովի, աշխատել
 կոլեկտիվ սրտով—կոլեկտիվ ձեռքով...

28. ԻՆԴՈՒՍՏՐԱՑՈՒՄ

Ալմաստի գլխում հա պտույտ եր գալիս «ինդուստրացում» բառը : Բայց նա այդ բառը տեղը բերել չեմ

կարողանում. միտքն ել պարզ չեր պատկերացնում : Նուսաճաշի դադարի ժամանակ նա դիմեց կին հրահանգչուհի Հայկուչին՝

— Հայկո՛ւչ ջան, դլուխ չի մտնում այս բառը, մի րացատրե՛ս :

Հայկուչին ել եդ եր պետք : Ոոսել սկսելուն պես՝ մյուս բանվորուհիներն ել գլխին հավաքվեցին :

— Ընկերներ, որեցոր աճում ե ապրանքի պահանջը : Գյուղը պահանջում ե տրակտոր, ելեկտրական լամպ : Դրա համար մենք պետք ե ունենանք գործարաններ, ելեկտրոկայաններ : Բայց վո՞րտեղից ձեռք բերենք, ինչո՞վ փոխարինենք մաշված մեքենաները : Դրսի՞ց բերենք : Բայց մենք դրա համար կապիտալիստներին հսկայական քանակությամբ վոսկի պիտի վճարենք : Ստիպված կլինենք չնչին գնով ահագին հում նյութ և ալ մթերքներ տալ նրանց : Ուրեմն մեզ մնում ե, վոր ինքներս մեքենաներ պատրաստենք : Այդ դեպքում մենք կախված չենք լինի արտասահմանից : Ինդուստրացումն ել հենց այդ ե :

Ոորհրդային իշխանությունը հենց այդ ուղին ել րոնել ե : Դժվար գործ ե, մեծ ծախս ե պահանջում : Դրա համար մենք շատ խնայող պետք ե լինենք ամբողջ տնտեսության մեջ : Մենք շատ բան կարող ենք տնտեսել : Ամեն մի աշխատավոր պետք ե մտածի—չի՞ր կարելի արդյոք իր արտադրության մեջ ավելորդ ծախսերը կրճատել և գործն ախպես կազմակերպել, վոր լամ և շատ արտադրվի, և արտադրանքի ինքնարժեքն իջնի :

Չանգր հնչեց : Դադարը վերջացավ : Ամեն մեկը վազեց իր աշխատանքին :

29. ՇՁՈՒԿԱՐ ՊԱՊԸ

— Ոհ, զավակներ, բարեկամներ, հավատացեք, քիչ մնաց ձեռքից գնալի : Յերկու որ ե, վոր փարախից

գուրս չեմ յեկել, չալմարս հենց ենպես ձեռքերիս մեջ եյի կրում... ենպիսի փորի թուլություն սկսվեց, վոր զսպել չեր յինի: Կարծես նիհարել եմ, հոսում եր վորպես սագի տկար ձագից:

— Մի՞ս ես խժռել:

— Մի՞ս...

— Հո՞րթե ես մորթել:

— Ել չկա հորթուկս... Ինձ ոգուտ չբերեց նա...

Մակարը թղավեց, ատելությամբ նայեց պապին, ատամների միջից բաց թողեց:

Ահա կվնդենք կոլխոզից, են ժամանակ ել եղբան չի խոսի: Ինչո՞ւ յես մորթել:

— Մեղք արեցի, Մակարուչկա... Պառաւմս համոզեց, ախ գիշերվա կկու, նա միշտ կկանչի... Դուք ներող յեղեք... ընկեր Դավիդով: Մենք իրար հետ մտերիմներ եյինք, դուք ինձ միք հեռացնի կոլխոզից: Յես առանց եգ ել բավական տանջվել եմ:

— Դե, սրանից ի՞նչ պահանջես, — Նագուլնովը ձեռքը թափահարեց: — Դեանք, Դավիդով: Եյ, դու հիվանդ, հրացանի յուղն աղի հետ խառնիւր ու խմիր, ձեռաց կանցնի:

Շշուկար պապի շրթունքները վերավորված դուլացին:

— Վրես ծիծաղո՞ւմ ես:

— Ճիշտ եմ ասում: Մենք հին բանակում մեր փոշրացավից հենց զրանով եյինք փրկվում:

— Յես ինչ, յերկաթի՞ց եմ, ի՞նչ ե: Ինչով վոր անշունչ հրացանն են մաքրում, զրանով ել յես պիտի ոգտրվեմ: Չեմ անի: Ավելի յալ եմ եռնեմ արևածաղիկներէ մեջ, բայց յուղ չեմ ընդունի:

Հետե յալ որր քոլորովին ել չմեռնելով Շշուկար պապն արդեն մի եերպ քաշ եր գալիս գյուղակով և պատմում եր յուրաքանչյուր հանդիպողին, թե ինչպես իրեն

Հյուր եյին յեկել Դավիդովն ու Նագուլնովը, ինչպես նրանք իրենից խորհուրդներ եյին հարցրել վարի առթիվ, գործիքներ նորոգելու մասին և կոլտնտեսային աշխատքերի մասին: Պատմության վերջում պապը պահում եր յերկարատե լուրթյուն, ծիախոտ եր փաթաթում, հառաչում:

— Մի քիչ տկարացա և ահա նրանք յեկան, նրանց գործերը խառնվում են առանց ինձ, ամեն տեսակ դեղի, առաջարկեցին «բժշկվիր, ասում են, պապի, թե չես աստված չանի վոր մեռնես, մենք ել կկորչենք առանց քեզ»: Յեվ կկորչեն: Հենց վոր մի բան ե պատահում, կանչում են քիչի մոտ: Մեկ ել տեսնենք մի խորհուրդ տվեցի նրանց: Յես ուչ եմ խոսում, բայց նուչ եմ խոսում: Իմ խոսքս, անհոգ կաց, դուր չի անցնի. — և զրուցակցի վրա յեր բարձրացնում իր գունաթափված հրճվող աչքերը, փորձելով գուշակել, թե ինչ տպավորություն թողեց իր պատմությունը:

30. ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ

Ահա նորից դարձա յեկա, հեռուններից ձեզ կարոտած. խնդաց սիրտս այս առավոտ, ինչպես մանուկ թեթև ու բաց:

Կուզեմ արագ, արագ դառնանք քո անիմներն այս առավոտ, իմ բարեկամ, իմ մեքենա, կանաչ ուղիս ե առավոտ:

Իմ մեքենա, արագ անցավ մեր բնօրինակն յերկու տարին. ընկեր դարձավ ինձ հրացան ու պողպատե ամուր սվին:

Կարծես յերբեք դու չես փոխվել.
ելի նույնն ես, ինչ-վոր կայիր.
տե՛ս, ինչքան եմ յես բոյ քաշել,
տե՛ս բացվել եմ ինչպես մայիս:

Յես՝ չգիտեմ ի՞նչ ե ուզում
ալեկոծվող սիրտն իմ հիմա,
դու յես զգում յերգն իմ հոգու,
յերկաթաթև իմ մեքենա:

31. ՍԵՎԱՆԱ ԼԻՃԸ

Սեանա լիճը — գեղեցկության մի իսկական հրաշա-
լիք ե: Նրա գիրքը չափազանց բարձր ե: Ձորս կողմից
նրան սեղմում են ժայռերը, և նա տարածված ե ափե-
րով դեպի վեր բարձրացած՝ ավաեյի նման: Ափերն այն-
քան ել բարձր չեն, բայց տարրորինակ են ու տեղ-տեղ
չքանում են մշուշապատ հեռունքներում:

Մենք գնում եյինք մոտորային մակույկով, վոր ճոճ-
վում եր ծովային թեթև ալեկոծումից: Լեռների սառնու-
րակ ջուրն իր ծփանքներն եր թափում մեր յերեսին:

Լճի մոտերքը մարդկային կացարանները քիչ եյին,
մանավանդ վոր դեռ չեր սկսվել իսկական ձկան վորսը:
Իսկ Սեանա լիճը հայտնի յե անբնական մեծության իշ-
խան ձկներով, վորից մենք հաճույքով ճաշակեցինք:

Այժմ, բացի այդ ձկներից, խորհրդային կառավա-
րությունը վորոշել ե բազմացնել Սեանա լճում ձկների
ուրիշ տեսակներ ել: Հեռավոր հյուսիսից այստեղ են ու-
ղարկել հարյուր-հազարավոր մանրիկ սալմոն ձկնիկներ,
վորոնց ձգել են լիճը: Ասում են՝ նրանք լավ են զար-
գանում և մոտ ապագայում կդառնան խորհրդային Հա-
յաստանի յեկամտի աղբյուրներից մեկը:

32. ՁՈՐԱԳԵՍՈՒՄ

Ախորժալուր ձենիդ մատա՛ղ,
Ձորագեսի ուրախ դիզել,
զվարթ յերգիցդ ուրախանում
ու հրճվում եմ ահա յես ե՛լ:

Մի ժամանակ ես ձորերում
հովվի շվին եր շրնգշրնգում,
հիմա թնդուն քո գուգոկն ե՛
այս վայրերի մեջ զրնդում:

Մի ժամանակ ես սարերին
սոված գայլերն եյին վոռնում,
հիմա նրանց ծմակներին
հազարաչյա լույսեր վառվում:

Ուժ ես տալիս Ձորագեսի
չենք ու շնորհք բեռոններին,
կուչ ե գալիս ու գալարվում
քո լույսերից մեր թշնամին:

Կլկլացող ձենիդ մատա՛ղ,
Ձորագեսի յերգիչ դիզել,
հաղթանակիդ ուրախանում,
ծա՛փ եմ տալիս յես ե՛լ, յես ե՛լ...

33. ԼՆՏՏԵՔՍՏԻԼԻ ԲԱՆՇԵՆՈՒՄ

Ահա մեր տունը, — ընկերուհու հետ սենյակի դրո-
նից ներս մտնելով՝ ասաց տեքստիլ գործարանի բանվո-
րուհի Հայկուշը:

— Ոհո՞, ասա՛ կարգին պալատի պես շենքումն ես ապրում, ելի:

— Հապա, Սիրվարդ, չես կարող յերևակայել, թե վորքան եմ ուրախացել նոր սենյակ ստանալու համար: Այս շենքի մեջ ամեն հարմարություն կա: Ամեն անգամ վոր սենյակիս ելեկտրական լամպը վառում եմ, սիրտս փառավորվում ե, սենյակիս պատերը կարծես ծիծաղում են դեմքիս: Մանավանդ՝ յերբ աշխատանքից հոգնած գալիս եմ, մտնում լողաբանն ու հանգիստ լողանում եմ ինձ համար:

— Բաղնիքն ե՞րբ շենքի մեջն ե, Հայկո՛ւշ, — հարցրեց ընկերուհին:

Իհարկե, հենց սենյակիս մոտ. յերբ ուզում ես՝ լողացիր, յերբ ուզում ես՝ լվացք արա:

— Իսկապես վոր շատ լավ ե:

— Հապա մի պատուհաններին նայիր: Ամեն առավոտ արևը ծագում ե թե չե, առաջին հերթին իմ դեմքն ե համբուրում. ի՛նչքան լավ ե արևոտ ու չոր սենյակում ապրելը:

— Նո՞ր գիտես, Հայկուշ, արևը կյանքի աղբյուր ե. առանց արևի վոչ մի կյանք չկա:

— Խեղճ հայրս մեռավ առանց արևի. այն ժամանակ դառն եր կյանքը, Սիրվարդ. մենք՝ հայրս, մայրս ու յես ապրում էյինք գետնափոր մի տնակի մեջ: Այն ժամանակ յես 10 տարեկան էի: Տարիներն անցան, ամեն ինչ փոխվեց: Այժմ վոչ միայն յես, այլ այս շենքի բոլոր սենյակներում ապրում են մեր գործարանի բանվորներն ու նրանց բնտանիքները: Բոլոր սենյակներն ել լուսավոր են, մեծ—մեծ պատուհաններով, չոր, բոլորն ել ունեն իրենց հարմարությունները:

— Իսկ խոհանո՞ց:

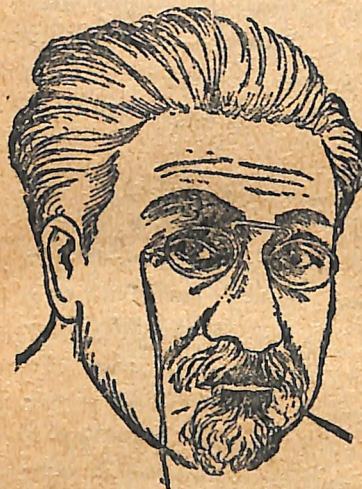
— Յուրաքանչյուր տնվոր, իհարկե, ունի իր խոհանոցը: Յես ել ունեմ, բայց քիչ եմ դործածում: Շենքի

շենքերի մասում ճաշարան ունենք, վորտեղից եժան գնով ե լավ վորակի ճաշ ենք ստանում: Դեռ շատ ուրիշ հարմարություններ ունի շենքը, վորոնցից ոգտվելու կարիք չունեմ յես առայժմ:

— Այդ ի՞նչ հարմարություններ են, վորոնցից ոգտվելու կարիք չունես դու:

— Այ, որինակ, շենքի մի մասում տեղավորված ե մանկամասը, իսկ յես առայժմ չեմ ոգտվում, վորովհետև յերեխա չունեմ, — ժպտալով ասաց Հայկուշը:

34. ԱՇԽԱՏԱՆԻ ՅԵՐԳ

ՀԱՎՈՐ ՀԱՎՈՐՅԱՆ

Մի յերգ գիտեմ յես աննման—
հզոր մուրճի թափի նման,
վորոտի պես հատու, խրոխտ—
մի յերգ գիտեմ յես աննման:

Հմայք ունի յերգս այնպես,
հոգսի ժամին թե վոր յերգես,
թախիծ ու վիշտ կչքանա—
լքված հոգուն նեցուկ ե նա:

Հե՛յ իմ յերգը միշտ աննման—
հզոր մուրճի թափի նման,
վորոտի պես հատու, խրոխտ—
մի յերգ գիտեմ յես աննման:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Վերն ե բանաստեղծի «աննման յերգը»:
2. Ի՞նչն ե այդ յերգի հմայքը:

35. ԿՅԱՆՔԻ ԳՆՈՎ

Հսկայական առաքաստանավով, հարյուր հոգի ստրուկներ թիավարում են: Գորգի վրա նստած է նաև վատերը: Ձեռքին բռնած է փղոսկրե կշեռք:

Ստրուկները մերկ եյին. միայն ազդերը թեթև ծածկված եյին պատառոտուն դոգնոցներով, և յուրաքանչյուրը շղթայով կապված էր իր հարևանին: Արևի կիպիչ ճառագայթների ամբողջ խուրձեր եյին թափվում նրանց վրա. իսկ նեղերը յետ ու առաջ վազվզելով, ձաղկում եյին նրանց կաշվե խարազաններով: Ստրուկները պարզում եյին իրենց ցամքած ձեռները և դժվարությամբ շարժում եյին ջրի մեջ ծանր թիերը: Թիակների թաթերից չորս կողմն եյին ցայտում աղի ջրի շիթերը:

Վերջապես նրանք մի փոքրիկ ծովախորշ մտան և սկսեցին չափել խորությունը:

Հենց վր խարխալ ձգվեց, և առաքաստները հավաքվեցին, նեղերն իջան տրյումբ և այդտեղից դուրս բերին պարանե յերկար սանդուղք՝ արձնի ծանր գնդակներով: Նավատերը ծովեզրից ծովը գցեց սանդուղքը, նախորդ նրա ծայրն ամրացնելով յերկու յերկաթե չանգալների վրա: Դրանից հետո նեղերը վերցրին ստրուկներից կրտսերին, նրա քթածակերն ու ականջները խցեցին մեղրամոմով և գոտկից մի մեծ քար կապեցին: Ստրուկը հոգնածորեն ցած իջավ սանդուղքներով և անհետացավ ծովի մեջ: Մի քանի բշտիկներ բարձրացան ծովի յերեսը, այնտեղ, վորտեղ նա սուզվեց ջրի մեջ: Ստրուկներից մի քանիսը հետաքրքրությամբ նայում եյին ծովեզրից:

Կարճ ժամանակից հետո դեռատի ստրուկը դուրս յեկավ ջրից և ծանր շնչելով՝ բռնեց սանդուղքից: Ս. Ձեռքում բռնած ուներ մի մարգարիտ: Նեղերը վերցրին

նրանից մարգարիտն ու իրեն նորից հրեցին ջրի մեջ. Ստրուկները ննջում եյին թիակների վրա:

Նորից ու նորից յերևում էր ջրից դեռատի ստրուկը և ամեն անգամ բերում էր իր հետ մի-մի գեղեցիկ մարգարիտ: Նավապետը կշռում էր մարգարիտները և ապա դնում կանաչ կաշվե տոպրակի մեջ:

Վերջապես դեռատի ստրուկը դուրս յեկավ ջրից վերջին անգամ, և մարգարիտը, վոր նա բերեց, գեղեցիկ էր բոլոր մարգարիտներից, վորովհետև նա լրացած լուսնի ձև ուներ և ավելի պայծառ էր, քան լուսաստղը: Բայց ստրուկի յերեսը ծածկված էր մահվան գունատությամբ. նա ընկավ տախտակամածի վրա, և նրա ականջներից ու քթածակերից արյուն լողխեց: Նրա մարմնով մի թեթև դող անցավ, և ապա նա անշարժացավ: Նեղերն ուները թոթվեցին ու նրա մարմինը ծովեզրից ծովը չպրտեցին:

36. ԼԱՆՎԱՐ ՍԱՐԸ

Ծագում է մանուկ արևը դարնան Կովկաս լեռների ձյունի պատնեշից, դարձնում են մեկ-մեկ սարերն աննման ձրման անվրդով քնի մշուշից:

Ահա Լաւվարի վիթխարի ուսին բազմում է արփին թարմացած ուժով, սարեր ու ձորեր իրար յերեսին նայում են, ժպտում ամպի մշուշով...

Վերջին ձյուններն ել ահա հալ ընկան արտասուկե խոռոչն լեռների հսկան. ամեն մի ձորից աղբյուր է հոսում, ամեն մի թփից բյուրբյուր է խոսում:

Յե՛վ դալար Հովիտ, և ժայռի կրճքեր
արձագանք տալով զարուն են հնչում:

ձմրան փարախից հովվական յերգեր
գեփյուռի թևով սարերն են թռչում:

Ծաղկալից աշխարհ անվերջ ձորերի
բացվում ե, ժպտում կոկոնից զվարթ.
փարթամ գեղության վոգին Գուգարքի
չնչում ե գարնան բույրով անարատ:

Ամպերն ել իրար համբույրներ տալով,
չվում են կայտառ, Լալվարը դրկում
առաջին անգամ թունդ վորոտալով
Գուգարք աշխարհին վողջուն են յերգում:

ՇԻՐՎԱՆՁԱՐԵ

37. ՀՐԴԵՀԸ ՆԱՎԹԱՀԱՆՔՈՒՄ

Հրդեհն արդեն բավական ընդարձակվել էր: Այրվում
էր ամենաարդյունաբեր հորերից մինը: Կրակը, բուրդի
ստորին մասից սրնթաց դուրս գալով, շտապում էր
չնդգրկել ամբողջ աշտարակը: Յերկնքի հորիզոնի վրա

ձգվել էր մթին ծխի մի լայն ժապավեն, վոր քամու
ընթացքով տարածվում ե հեռու և հեռու:

Բանվորները չըջապատել էյին վիթխարի խարույկը
և կազմել կենդանի ողակ սարսափած դեմքերի, ապշած
աչքերի: Մի խումբ մտել էր ասպարեզ և աշխատում էր
դուրս բերել բուրդի տակից մեքենան, միակ բանը, վոր
կարելի չէր կրակից ազատել:

Հանքերում ու գործարաններում կրակը յերբեմն
տարածվում ե հողմի արագությամբ: Այստեղ այրվում
ե ամեն ինչ, նույնիսկ ողն ու յերկիրը՝ ամենուրեք տա-
րածված նավթի ու գազի շնորհիվ: Շատ անգամ մար-
դիկ հազիվ լսում են տաղնապալի սուլոցները և արդեն
նրանց կյանքը վտանգի մեջ ե: Դեռ լավ ե, յեթե կրակն
սկսվում ե բուրդից կամ շենքից: Իսկ յեթե կրակն սկսվել
ե նավթամբարից, վտանգն անխուսափելի յե: Ամբարի
աղատ տարածության մեջ կուտակված գազը, ընդհար-
վելով կրակի հետ, պայթում ե հարյուրավոր թնդանոթ-
ների ու ժով և կրակի հեղեղն սփռում չորս կողմ:

Բանվորներն ավելի գողգոռում էյին, քան ոգնում:
Միմյանց հրում էյին, միմյանցից առաջ փազում, վայր
ընկնում, վեր կենում թրջված, ցեխոտված:

Կրակն արագ լսվում էր բուրդի տախտակները, ինչ-
պես սոված կենդանին լսվում ե չոր տերևները: Բյու-
րավոր խոշոր կայծեր փամփուլտի պես, բարձրանում
էյին վեր, ծխի ալիքների մեջ կատաղի պտույտներ գոր-
ծում և թափվում ներքև: Գոյացել էր մի սքանչելի հե-
ղեղե անձրև: Կայծերը կիտվում էյին գետնի վրա ձյան
նման:

Կային միամիտ մշակներ, վոր ձգնում էյին ջրով
հանգցնել բուրդը, մի բան վոր անհնարին էր: Կրակը ձի-
ծաղում էր ջրի բավականաչափ հոսանքի վրա, վոր
չորթչորթալով գուրս էր գալիս սեռանի խոզմանեռից,
ձենաչարժ ջրմուղի միջոցով: Կրակի ահուկ լեզու-

ները, ընդհարվելով հակառակ տարրի հետ, արձակում է յին դիվական քրքիջներ: Չուրը, մի վայրկյան շոգի բառնալով, ալելի ուժ եր տալիս կրակին, քան կռվում րա հետ:

Փորձված բանվորներն աշխատում էին նավթամբարներն ապահովել հրեղեն անձրեկից: Այրվող բուրգից փոշ ախքան հեռու կար նավթով լի մի գետնափոր շտեմարան: Մոտ քառասուն բանվոր մոռանալով ամեն վտանգ, հավաքվել էին նրա հողային կտուրի վրա և թրջված թաղիքներով ծածկում էին բաց տեղերը, վորտեղից դուրս եր գալիս նավթային գազը: Մի թեթև ընդհարում կրակի հետ և նավթամբարը պիտի պայթեր լը հետ ողբ ցնդեցնելով բանվորներին:

38. Ք Ո Չ Ը

Ահա գարնան հետ և շարան-շարան գալտավայրերից դեպի զով սարեր, ձգվեց սալյերի, ուղտերի քարվան— փախչում են շոգից թե՛ թուրք, թե՛ հայեր: Լեռների տո՛նն ե. մարդ ու անասուն ուրախ յերգելով դիմում են սարեր, մոռնալով ձմռան քաշած վայնասուն, ծաղիկ փնջելով անցնում են ձորեր: Անցնում են արագ քոչ-քոչի միջով, գարնան արևից փայլում են գեղքեր, և թարմ, կենսաբույր թավիչ կանաչով բացվում են, ժպտում սարվորի գեմքեր: Փոքրիկ յերեխան պինդ մեջքին կապած՝ խեղճ հովվի կիներն ել վազում ե վոտքով, ոգնում ե մարդուն գոհ և սրտաբաց, բախտի վորոշած ծանր վիճակով: Մայում են, բայում գառնուկին ու մաքին,

Թնդում կովերի, հորթերի բառաչ. իսկ տրտնգալով գոմեջը ձագին կանչում ե դանդաղ՝ վաղելով առաջ, Վազում են հոգնած շները հոտի և լեզուն հանած թանչին են տալիս. լսվում ե հանկարծ ձայնը լակոտի, վոր քոչից ընկած՝ կալանչ ե գալիս: Քարավանի ծայրը սարերը հասավ, հասավ ու ձուլվեց թուխ ամպերի հետ. վրան վրանի յետևից բաավ, ծաղիկների մեջ գուլյն-գուլյն, սիգավետ. արաչուխ, դադա, անվերջ վրաններ, չրջան կաղմելով սառն աղբրի ափին, ինչպես ծեր արծվի կարկատած բներ, հենվեցին մեկ-մեկ բարձր քարափին:

39. ՅԵԶԸ ՔՇԵՑԻՆ, ՏԱՐԱՆ...

...Աշունն անցավ, բարբարոս ձմեռը նորից բռնացավ: Այս անգամ, սակայն, չքավոր Չատոյի ցավը միայն ձմեռվա խստությունը չեղ, այլ այն, վոր իր այնքան սիրած, իր միակ հույս ու ապավեն ինձոր յեզը ձեռքից դնում եր:

— Վա՛ջ, ելի՛ կապվեց բախտս,— ամեն անգամ գառնությամբ հիշում եր նա: Բայց այս գառնությունն ավելի թունավորվում եր պարտատիրոջ դժոխային պահանջով:

— Փո՛ղս, փողս. թե չե՛ համ յեզդ կխլեմ, համ ուտելու հացդ, ու սոված կթողամ...

Յեվ, չնայելով Չատոյի ու կնոջ աղաչանքներին, մոմնջայի պաղատանքներին, այնուամենայնիվ լսվում եր նույն անողորմ և ահաբեկող ձայնը, թե՛

— Փո՛ղս, փողս:

— Աղա ջա'ն աղաչում ենք, յերկու շաբաթ եյ համ-
բերի, բաւքի մի տեղից ճարենք, տանք:

— Անկարե'լի յա, փո'ղա, եզուց ծեգին փո'ղա...
Չատոն ու կինը հուսահատ, քաշվեցին իրենց ավերակ
խրճիթը, վորի մի անկյունում խնձորն եր կապված:
Այնտեղ նրանք մնացել էյին տրտմած ու քարացած:

Ահա այս ցավերով համակված, մարդ ու կին ամբողջ
դիչերն իրենց յեղբայր խնձորին հրաժեշտի համբույրներ
տալով, անքուն աչքերով յուսացրին ու չգիտեյին, ի՞նչ
ի՞նչպէս պիտի բաժանվեյին նրանից: Վորովհետեւ բա-
ժանվել խնձորից՝ նշանակում եր գրկներէից խլել իրենց
յերբխան և աչքերի առաջ ջուրը նետել նրան:

Առաջնոր յուսացալ: Տանուտերը, վաշխառուն և
սրանց կամակատարները, մինը մտրակն առած, մյուս-
ները՝ դադանակները, ավաղակների նման, գնում էյին
դեպի ողան: Այն միջոցին Չատոն ամենածանր մտածո-
ղության տակ դուրս յեկալ նրանց առաջ և վշտից խեղ-
դովող ու ընդհատովող ձայնով սիրտ արալ մեկ ել խնդրել,
վոր խցճան իրան և միքանի որ ժամանակ տան փողը
ճարի: Բայց գո'ւր դարձյալ: Յեզր խիստ դուր եր յեկել
աղային. նա վաղուց եր ասել, թե «են յեզն ամենեին
աղքատի յեզր չի, հարիր մանեթ նաղդ փող արժի, ճանկս
եմ գցելու»: Ու մերժեց:

Չատոյի հուշի այս վերջին թելն եյ կտրվեց: Այնու-
հետեւ աննկարագրելի յեր նրա փափոք: Ավաղակախում-
բը, յերը նեղս մտալ յեզր դուրս անելու, Չատոն ու կինն
ամբողջօրեա առտասուտքի հեռեղ դարձած փաթաթվեցին
իրենց յեղբորը և համբույրներով հեղեղեցին նրան ևս:

Իսկ յեկողները թուր յետ արին սյունից և յեզր
դուրս բաւեցին ողայիդ, բայց կենդանին խրտնեղ հան-
կած և թե' տանուտերին և թե' հափտակոտե'հուն ուս-
մանտե տեղ քաշ տվեց դուրս: Այստեղ Չատոն, համ-
ցնորմելու հար չփութված դրության մեջ, միքանի վայր-

կյան կնոջ հետ միասին անհավասար դիմադրության
փորձ արալ: Սակայն մտրակների և դադանակների հար-
վածները յետ մեղեցին նրանց և յեզր քչեցին, տարան:

Իսկ Չատոն ու կինը, յեղբայրը թողած յեղբոր ու
բրոջ նման, կարծես գերեզմանատնից վերադարձան ու-
ղան, ուր ամբողջ որը դառն հեկեկանքներով անմխիթար
սգի մատնվեցին:

40. ԶԱՆ ԲԱՄԲԱԿ

Բացվել ես, ջա'ն, հե'յ բամբակ,
լցվել ես, ջա'ն, մե'ր բամբակ,
չանաք անենք փաթիլդ,
բարդան անենք քե'զ, բամբակ:

Արի' նաղուք, ջա'ն, բամբակ,
մալանչ անեմ, ի'մ բամբակ,
թելե'ր—թելե'ր անելով
քեզ փայլալեմ, մե'ր բամբակ:

Սպիտակ չթեր ու կտալ
քեզնից գործեմ, հե'յ բամբակ,
դույներ անեմ, վոր խնդա
սիրուն դեմքիդ, մե'ր բամբակ:

Խորհրդային արևը
քեզ կյանք տվեց, ի'մ բամբակ,
բանվորական թիերը
քեզ բոյ տվին, ջա'ն բամբակ:

Մեր բարեկամ ու ընկեր,
բոլշևիկ ես, մե'ր բամբակ,
դու մեր կամքով ես յեկել
բացվե'ր, լցվե'ր հե'յ, բամբակ:

41. ԱՐԹԻԿՈՒՄ

Մեքենան իջնում է, կտրում ձորակը և սլանում սլաքի նման ձգվող ճանապարհով: Ահա հին գյուղը:

— Յեթե վարդապետն տուֆը չլիներ, Արթիկի առնունքը մինչև Բելգիա չեր հասնի, — առում է ընկերս: Ահա կայարանը:

Գյուղի ծայրին, դեղնած բարդիների մոտ, յերեք նոր շինության պատերը փայլվում են արևի տակ:

Քարահանքը մոտիկ է: Տներինց վեր, բլուրի գագաթին միջանի տեղ քար են հանում տեղական ձևով. ծանր մուրճերով զարկում պողպատ ու լուսերին, կոճակների նրման սեպերը շար են ընկնում փափուկ տուֆի լանջին, խրվում ներս, ու մի հարված ել — հանքը ճեղք է տալիս, ինչպես շաքարի գունդը: Տուֆը, կամ ավելի ճիշտ տուֆի լավան ճեղքվում է հավասար և ուղիղ գծով: Քարի այս հատկության վրա յե հիմնված տեղական ձևը:

Այս քարահանքի հանույթն ոգտադործում են նոր կառուցվող տների համար: Վոչ մի տեղ մեզանում տնեւրի պատերն այնքան արագ չեն բարձրանում, վորքան «Արթիկ տուֆում». նոր շինած տներից մեկի պատերը շարել ելին ութ որում. իսկ տունը յերկհարկանի յեր, միջին մեծության:

Վերի քարահանքի նորությունը նեղգծանի վաղու նետներն են, վորոնցով քարերի փշրանքն են թափում, քարահանքները մաքրում և առա կտրած քարը դարձաւ ուսերի վրայով տեղափոխում ցած, կառուցումների վայրը:

Ամենահետաքրքիրը մեքենայացված քարամշակումն է, վորտեղ կենտրոնացված է համարյա ամբողջ աշխատանքը: Բլուրի լանջին, տեղ-տեղ ուսերի գծերը խաչաձևում են իրար: Սև խողովակների շարանը ցույց է տալիս, վոր հեռվեց, Ալագյազի փեշերից ջուր է բեր-

վելու: Տեղ-տեղ անցնում են քառակուսի կտրվածքով հորերի կողքով, վորոնց բերանին փայտյա վերելակներ են, հաստ պարանով փաթաթված:

Դեռ նոր են մեքենաներն ել, մարդիկն ել, այն մարդիկ, վորոնք աշխատում են, աշխատում և սովորում: Գործը դեռ չի մեծացել: Քարահանքները, ինչպես և հղկող ժամանակավոր գործարանը, վորտեղ հղկում են տուֆը, կոկում այնպես, վոր քարն ապակու նման վողորկ է դառնում: Քարահանքը, ժամանակավոր գործարանն աշխատում են փոքրիկ ելեկտրոկայանի եներգիւյով:

— Նոր գործ է Արթիկը, բայց մեծ գործ է... Յեթե մենք տարին մի միլիոն կուրծմետր քար տանք, մոտ չորս հարյուր տարի կհերիքի այն պաշարը, վոր ունի ուսումնասիրված ռայոնը...

... Կես դիշերից անց է: Քնել է գյուղը: Շները կենտահաչ են տալիս լուսնի վրա: Հեռվում Լենինականի ճրագները թարթում են: Այադյազի պաղ քամին սլանում է դաշտն իվայր: Լեռան ձյունապատ գագաթը չողջողում է... Իսկ ներքևի դաշտում սպիտակին են տալիս յերկաթգծի հողաբլուրը, նոր կայարանը:

42. ՏՈՒՖԻ ՅԵՐԳԸ

Քաղաքից յեկան բանվորները, յեկան ու մեր սարը փորեցին. ամեն տեղ դինամիտ հորեցին, դողացին մեր հսկա լեռները: Քանդեցին արագ, քանդեցին անդուլ, մուրճերն յերգեցին յեռների սրտում: Գիշերում այն մութ

բանվորներն արթուն,
գտան մեր յերկրի
սիրտը վարդազույն:
Քաղաքից բերին անիվ ու մոտոր,
գողացին ծառի տերեւը, թուփը.
գնդացին մուրճերն ու գնացին խոր՝
յերեւոյ հանկարծ վարդազույն տուփը:
Ամօթխած հարսի սեռ հանկարծ ժպտաց
վարդազույն դեմքով տուփը մեր սարի,
մուրճերը մի պահ կանգ առան հանկարծ,
վայրկյանը թվաց մի վոսկէ տարի:
Նայեցին իրար բանվորներն ուրախ,
բոլորի դեմքին ժպիտը խաղաց,—
վառվեց խնդության մի հսկա ալիք,
նրանց սրտերում արյունը յեռաց:

43. ԱՐԵՎԵԼՔԻՆ

Յեմրոպացիք վորոնեցին քո ճամպան
ու բերին քեզ ոպիում, հաշիշ ու չղթա,
այն որվանից տառտալանքդ շատացավ,
կամքդ դարձավ աշնան տերեւ, Արեւելք:

Ճղմեյ ե քեզ բիրտ կրունկով Անդլիան,
ու ծծում ե քո արյունը արվան,
և նրա հետ և նրա պէս բռնակալ
ունես ներքին տղրուկ տերեր, Արեւելք:

Տերերիդ դեմ սե, սպիտակ թե դեղին—
վոտքի հանիւր հզոր մուրճին, մանդաղին,
դու չես կարող դէն չարտել խեղդողին,
թե չունենաս զինված թեւեր, Արեւելք:

Ու կողնի քեզ, քո պայքարում տխտանի
Հոկտեմբերը, այն բողավառ պատանի.
Նետի՛ր փայլդ խաղաղական ովկիսներն,
հրդեհավառ բարձրացիր վեր, Արեւելք:

44. Ա Ր Ե Վ Ը

— Լսո՞ւմ եք. սպասեք մի փոքր, յես ձեզ կպատմեմ
բոլորը սկզբից:

Գնո՞ւմ եք. լա՛վ, յես կպատմեմ ծաղիկներին ու խո-
տերին.

— Սիրուն կակաչնե՛ր. դե, լա՛վ լսեցեք արեւի պաա-
մությունը:

Աղջիկս հիվանդ եր...

Գիտե՞ք, նա ել ձեզ նման մի ծաղիկ եր, նախշունիկ
դեմքով, վոսկեզանգուր մաղերով:

Աղջիկս հիվանդ եր...

Բժիշկը յեկավ, իջավ մեր բնակարանը: Նա տխուր
եր: Ինչո՞ւ... Հա՛, հիշում եմ, նա չեր սիրում ներքեի
հարկերը:

Նա իջավ ներքե, նայեց իմ աղջկան, նայեց սենյակի
պատերին.

— Խոնավ ե, ասաց, պիտի վոխեք բնակարանը,
պիտի արեկող սենյակ ճարեք:

— Քա՞նի յերեխա ունեք, հարցրեց:

— Յերեքն եյին. յերկուսը մեռան... մնաց այս մե-
կը... Ագատեք իմ աղջկան, նա մեր տան վոգին ե:

Նա ինչ վոր գեղ գրեց ու տխուր դեմքով գուրս գնաց:

— Հայրի՛կ, ի՞նչ գրեց բժիշկը, հարցրեց աղջիկս:

— Արե գրեց, սիրելի՛ս, արե գրեց, վոր քեզ վրա
փայլի և դու առողջանաս:

Ու են որր գնացի արե փնտռելու. գնացի չա՛տ
հեռու և վերջապէս գտա արեկող մի բնակարան:

— Սիրուն կակաչնե՛ր, արեւի կարմիր զավակնե՛ր,

ալեւի լավ չե՞ր՝ ձեզ մոտ բերեյի իմ վոսկեծամիկ աղ-
ջկան:

Դուք նրան կզուգեյիք կարմիր ու կանաչ...

Բայց, հա՛, գիտեմ, դուք հաց չեյիք տա իմ աղ-
ջկան՝ դուք սնվում եք վաղորդյան ցողով:

Լսե՛ք, յես դեռ չեմ վերջացրել:

Մյուս առաւոտ պիտի տանեյի Լուսիկին արեւի
տուն, բայց յերբ լուսացավ, նա ինձ կանչեց ձեռքս բլու-
նեց ու փակեց աչքերը:

Հետո մարդիկ յեկան տարան...

Ու յերբ վոսկեծամիկ աղջիկս հեռացավ մեղնից, մեր
տան վողին ել նրա հետ գնաց:

Մենք բոլորս այրվեցինք լալուց, յես դարձա արեւի
հիվանդ:

Յես գնում եյի, նստում փոքրիկ գերեզմանի մոտ և
սպասում արեւածագին:

Ու միշտ տեսնում եյի Լուսիկին՝ արեւը գրկած և իր
մազերը փռած նրա վրա...

Բայց յերբ պատմում եյի արեւի մասին, կինս ու
մայրս չեյին հավատում: Նրանք կարծում եյին, թե խե-
լագարվել եմ. և վողբում եյին այրված, ցամաքած աչ-
քերով:

Ու մի որ ել յես դիմեցի արեւին:

— Հո՞ր արեւ, — ասացի, — մի մեծ դանդաղ ունե՛մ
քեզանից. ինչո՞ւ դու մի հատ շողքդ խնայեցիր իմ աղ-
ջկան, ինչո՞ւ սպանեցիր ու տարար իմ Լուսիկին:

Նա տխրեց ու մթնեց:

Գնա՛, — ասաց, — դնա՛, հայտնի՛ր աշխարհին, ա-
սա, փոր վերեւի հարկն արեւի շողքերի խլեց, ստվեր զցեց
ներքեւի հարկին ու սպանեց քո վոսկեհեր աղջկան:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Յերբ և վորտե՞ղ կարող եր կատարվել այսպիսի դեպք:
2. Այժմ մեզ մոտ հնարավոր են նման դեպքեր:

45. ԳՈՒԹԱՆԻ ՅԵՐԳԸ

Արի՛, գութան, վարի՛, գութան,
որն յեկել ե, ճաչ դառել,
առը շուռ տուր, խոփիդ դուրբան,
որհնյալ ե աստված, հորովե՛լ:

Քաշի՛, յեզը, ուսիդ մատաղ,
քաշի՛, քաշենք, վար անենք.
ճիպտի՛ն արա, քշի՛, հոտա՛ղ,
մեր սև որին ճար անենք:

Պարտքատերը գանգատ գնաց,
քյոխվեն կգա, կծեծի,
տերտերն որհնեց, անվարձ մնաց,
կբարկանա, կանիծի:

Են որն յեկան թովջի արին,
հարկ են ուզում տերության.
Ի՞նչ տամ կողին ու բեգյարին...
վարի՛, վարի՛, ի՛մ գութան:

Ձեռս պակաս, ուժս հատած,
հազար ու մի ցավի տեր,
ինձ են նայում մերկ ու սոված
մի տուն լիքը մանուկներ:

Արի՛, գութան, վարի՛, գութան,
որն յեկել ե, ճաչ դառել,
առը շո՛ւռ տուր, խոփիդ դուրբան,
որհնյալ ե աստված, հորովե՛լ...

ՀԱՐՑԵՐ

- Ա. Հին կարգերում ովքե՞ր եյին տանջում աղքատ դուղացւն:

46. Գ Ի Ք Ո Ր Ը

(Հատված)

Համբոն քաղաքում Գիքորին ծառա տվալ բազազ Արտեմի տանը: Պայմանն այն էր, վոր Գիքորը պետք է տունը մաքրեր, ամանները լվանար, վոտնամանները սրբեր, դուքանը բաժին տաներ ու ես տեսակ ծառայություններ՝ մինչև մի տարի:

Մի տարուց յետը բազազը նրան պետք է տաներ դուքան, չիներ դուքանի «ակչերտ», ու եսպես Գիքորը պետք է բարձրանար:

— Հինգ տարի դեռ վող չեմ տալ,— ասավ բազազը պայմանը կապելիս:— Թե դրուստը կուգես, դեռ դո՛ւ պետք է տաս, վոր քու վորդին բան է սովորելու: Ախր, իսկի՛ բան չգիտի...

— Վորտեղից գիտենա, խաղեյին ջան,— պատասխանեց Համբոն,— վոր գիտենար, ել ո՞ւր կրերեյի. յես ել բերել եմ, վոր բան սովորի...

— Կսովորի, ամեն բան կսովորի:

— Իմ գարգն ել են ա, աղա՛ ջան, վոր մարդ դառնա, լեզու սովորի, նստեյ-վերկենայ սովորի, մարդ ճանաչի, վոր աշխարհքումն ինձ նման խեղճ ու գուրկ չմնա...:

Բազազը Համբոյին միամտացրեց ու դուրս գնաց բարձր ձենով հրամայելով՝ «Չա՛յ բերեք, հա՛ց բերեք սրանց համար...»:

Հեր ու վորդի նստած էյին բազազ Արտեմի խոհանոցում:

— Դե, հիմի դո՛ւ գիտես, Գիքոր ջան, տեսնեմ ինչ տեսակ տղա յես դուրս գալի... հենց պետք է անես, վոր... յես ինչ գիտեմ... ով տեր աստոծ...—մոնչաց Համբոն ու չիրուխը լցրեց:

— Մտիկ արա հա՛—ձեռնաքաչություն չանես: Կա՛

րելի յա քեզ փորձելու համար փող վեր գցեն, մոտենա՞ս վոչ: Թե վերցնես ել, տար ասա «խան՝ւմ, ես ի՞նչ փող ա, եստեղ վեր ընկած եր. աղա՛, ես բանն եստեղ գտա», թե չե...

Վախտ ու անվախտ դես-դեն չընկնես, ձեռք ընկած փողը քոռ ու փուչ չանես, հազար ու մի պակասություն ունենք: Քեզ ել լա՛վ պահի, գիշերը բաց չըլես, մրսես վոչ... Մինմին յեկողի հետ գիր ղրկի...—մերթ-մերթ չիրուխը բերանից հանելով վորդուն խրատում էր Համբոն: Այնինչ Գիքորը ննջում էր:

— Հացի կտորտանքն ու քարթուն կտան, կերակրի թերմացքը կտան, շատ անգամ ել իրենք կուտեն, քեզ տալ չեն, բան չկա, ծառայի կարգն եղ ա... Որեր են կմթնեն, անց կկենան...

Շարունակում էր հերն իր խրատները, բայց Գիքորը հորը թինկը տված՝ քնել էր արդեն:

Են յերկու որը նա այնքան բան էր տեսել, ես ու են կողմը նայել, վոր հոգնել էր բոլորովին:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Ինչո՞ւ համար գյուղացի Համբոն էր վորդի Գիքորին քաղաք տարավ:
2. Ինչո՞ւ պայմաններով վաճառականը վարձեց Գիքորին:

47. Գ Ա Ր Ո Ի Ն

Գարուն, գարուն Յերեանում,
Յերեանում ահա նորից
չնչում է խոր, թնդում անհուն
մի խնդություն վոսկեվորիկ:

Ահա կանգնած իրար կողքի
Աբովյանի յերկայնքն ի վեր՝
լույս են խմում գարնան չողքից
ու կանաչում ծառերը մերկ:

Նիշո՞ւմ ես, սի՛րտ, դարուն մի ալլ,
յերբ տնկեցին ծառերն այս նոր.
յերբ մեր բոբիկ մանկանց նման
նրանք դեռ մերկ, նրանք տկլո՞ր. —

Յերբ մեր լուսե մանկանց նման
այնպէս վտիտ, այնպէս բարակ —
դեռ չուրջը սով, դեռ չուրջը մահ —
չարք կանգնեցին այստեղ նրանք...

Մեր մանկանց պէս տկլոր, վտիտ
ծառերն այս յերբ կեցան հերթի՛
չատե՞րն արդէ՞ք հաժատացին
նրանց պայծառ առաւիտին. —

Տե՛ս, ինչպէս են փթթել հիմա,
հասակ առել ու կանաչել —
տես ի՞նչպէս են նրանք աճել
մեր լուսեղեն մանկանց նման:

48. ԿԱՊԻՏԱԼԻ ԼԾԻՍԱԿ

Մոտ յերեք հազար ածխագործներ եյին հալաքվել:
Կային նաև կանայք ու յերեխաներ: Գլուխներէ մի ծով
եր դա, վոր գնալով մոտենում եր:

Նտյենը բարձրացաւ կոճղի վրա և ճչաց.

— Ընկերնե՛ր, մեզ արգելում են հալաքվել, մեզ
վրա ժանդարմներ են ուղարկում, ինչպէս ավաղակների
վրա: Այստեղ խոսենք, վորովհետև այստեղ մենք ազատ
ենք:

Նրան պատասխանեցին զիլ կանչելով ու բացական-
չություններով:

Նտյենը համառոտակի պատմեց գործադուլի սկզբը —
նաւորությունը և ձայնը բարձրացնելով վերջացրեց
այսպէս:

— Այսոր մենք պիտի վերջնական վորոշման դա՛նք:
ն՞ւզում եք գործադուլը շարունակել: Այնպէս պիտի ա-
նենք, վորպէսզի հաղթենք բուրժուաներին:

Միթե կգտնվեն վախկոտներ, վորոնք կգալաճանեն
տրված խոստումին: Միթե նրանք մի ամբողջ ամիս ի-
դուր տանջվեցին: Լալ չե արդէ՞ք մեռնել, կապիտալի
բերդը քանդելու համար: Հանքը ձեզ պիտի պատկանի:
Միայն չնորհիւ ստոր անարգարության՝ հանքը պատկա-
նում ե բուրժուաներին: Իսկ կատարյալ ազատության
հասնելու համար պետք ե տիրող պետական կարգերը
կործանել և իշխանությունը մեր ձեռքը վերցնել:

— Իշխանությունը նվաճելու հարցն ե այժմ մեզ
հասել, — բացականչեցին բանվորները:

Ծափահարությունները թնդացրին անտառը:
Մարդկանց դեմքերն այրվում եյին, աչքերը փայլում:
Սովի մատնված բանվորները վճռեցին յետ խել իրենցից
չողացված հարստություններն ու յեկամուտները:
Կրակոտ խոսքերը նրանց այրում եյին:

Ի՞նչ վսեմ յերազ. լինել դրության տեր, այլևս չը-
տանջվել և կյանքը վայելել համայնական աշխատանքի
դուլալ քրտինքով:

— Դեհ, հերթը մերն ե... մահ հարստահարիչնե-
րին:

49. ԱՐԵՎԱԾԱԳԻՆ

Յես կանդնած եմ վայրի ժայռի կատարին,
բա՛րձր, բա՛րձր — հեռաւոր ու մենավոր.
այնտեղ դաժում դեռ նիրհում են դաշտ ու ձոր,
դեռ խաւար ե այնտեղ դաժան ու լռին:

Սակայն շուտով կատարներէն հեռանիստ՝
արեն այնտեղ հուր կ'թափե և վոսկի,
և կ'ցնծան դաշտերը լուռ ու հանգիստ,
յերկբին անհուն կարոտ կ'յանքի ու խոսքի:

Յեւ դու կերգես, զարի սա՛ծ աշխարհ, իմ առաջ,
կարճագանգես իմ վողջույնին սիրառատ,
կ'սես՝ յես դարձյալ աղմուկ ու շառաչ
ու կսիրես հեքյաթային աւորյաղ:

Լուսթյուն ե, մութ ե այնտեղ, սակայն իմ
սրտում արդեն արշալույս ե՝ հարությո՛ւն,
վողջույն ձեզ մութ ուղիներում՝ յերկրային,
իմ յեղբայրներ, հեռուններում ու բանտում:

50. ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ԱՌԱՎՈՏ

Առավոտ եր. Արարատյան դաշտի լուսապայծառ
առավոտներից մեկը: Արեւի առաջին ճառագայթների
տակ Մասիսի սպիտակափառ գագաթը փայլում եր վար-
դագույն շողքերով, վորոնք աչք եյին շլացնում:

Արագածի պսակաձև գագաթը չեր յերևում: Նա
դեռ պատած եր ձյունի պես սպիտակ մշուշով, վորը
վորպես անթափանցիկ շղարչ ծածկում եր նրա գեմքը:

Կանաչադարձ գաշտավայրը, ցողված վաղորդյան
մարգարիտներով, փառվում եր ծիածանի ամենանուրբ
դույներով: Փչում եր մեղմ հովիկր, ծաղիկները ծալում
եյին, դայար խոտաբույսերը ծփում ու ծածանվում եյին,
և դաշտի խաղաղ տարածությունն որորվում եր սքան-
չելի այնկոծությամբ:

Գեղեցիկ եր այդ առավոտը: Թռչուններն ուրախ
ուրախ ճախրում եյին մի թփից գեպի մյուսը: Գույն-
զգույն թիթեռները ցանված եյին ողի մեջ: Սպիտակ

արագիլը, կարմիր վոտները հորիզոնական դիրքով ու-
ղիղ մեկնած, լայն թևերը թափահարում եր, շտապելով
դեպի Արաքսի ճահճները:

Արեւ բարձրացավ, և վորջան բարձրանում եր նա,
այնքան Արարատյան ընդարձակ դաշտավայրը լցվում
եր առավոտյան անուշահոտությամբ: Յողազարդ բու-
սականությունը յետ եր տալիս յերկնքին իր ընդունած
մարգարտյա կաթիլները:

51. ԽՐԱՄԱՏԻ ՍԱՐՍԱՓԸ

Կես դիչերին զարթնում ենք: Գետինը թնդում ե:
Մենք ուժեղ կրակի տակ ենք: Կուչ ենք գալիս անկյուն-
ներում: Կարելի չե՛ զանազանել բոլոր կալիբրների ուում-
բերի պայթյունները:

Ամեն մեկը բռնում ե իր իրերը և աշխատում ստու-
գել, թե նրանք իրենց տեղո՞ւմն են արդյոք: Բլինդաժր
դողում ե, գիչերը լիքն ե վոռնոցով ու փայլատակում-
ներով: Այդ վայրկենական փայլերի և լույսի տակ նա-
յում ենք իրար և որորում մեր գլուխները: Մեր գեմքե-
րը դժգույն են, և շրթունքները՝ սեղմված:

Մեղանից յուրաքանչյուրն զգում ե, վոր ծանր
ուումբերը քանդում են խրամատների յեզերքը, պատերը
փուլ են գալիս, և բետոնե ծածկը ճաճճւմ: Մենք
լուում ենք խուլ, կատաղի մի հարված, վոր նման ե
վայրենի գազանի թաթի հարվածին. դա ուումբն ե, վոր
վայրենի գազանի թաթի հարվածին. դա ուումբն ե, վոր
ընկնում ե խրամատները: Առավոտը մենք տեսնում ենք,
ընկնում ե խրամատները: Առավոտը մենք տեսնում ենք,
վոր մի քանի նորակոչիկների յերեսի գույնը կանաչել
ե. նրանց սիրտը խառնում ե: Նրանք դեռ շատ անփորձ
են:

Մոխրագույն լույսը դանդաղ թափանցում ե խրա-
մատների ներսը, և պայթյունների փայլերն ավելի դրժ-
գույն են դառնում: Առավոտ ե: Հիմա հրետանու կրա-

կին խառնվում են աղանձների պայթյունները: Նրանք առաջ են բերում ամենախելահեղ ցնցում, վոր կարելի չէ պատկերացնել: Այնտեղ, վորտեղ ընկնում են նրանք, վերածվում ե «յեղբայրական գերեզմանի»:

Հերթափոխութիւնը դուրս ե գալիս: Դիտողները լցվում են խրամատը, նրանք դողդողում են ցեխի մեջ կոյուված: Նրանցից մեկը լուռ պառկում ե մի անկյուն և սկսում ե ուտել, մի այլ յերկրապահ լաց յեղողի պես ցնցվում ե: Նա յերկու անգամ դուրս ե շարտվել խրամատի պատնեշից դէնը՝ պայթյունի ուժով, բայց ազատվել ե, միայն ջղային ցնցում ստանալով:

Լավ ե, վոր բոլորովին լուսացել ե, գուցե հարձակում տեղի ունենա կեսօրին:

Կրակը չի հանդարտվում: Նա խփում ե նաև մեր յետեր: Վորքան աչքը կտրում ե՝ ամենուրեք ցայտում են ցեխի և յերկաթե շատրվանները: Կրակի տակ ե շատ ընդարձակ տարածութիւն:

Հարձակում դեռ չկա, բայց պայթյունները չեն դադարում: Մենք աստիճանաբար խլանում ենք: Գրեթե վոչ վոք չի խոսում: Միևնույն ե՝ չի կարելի հասկանալ իրար:

Մեր խրամատը համարյա քանդված ե: Շատ տեղերում նա հաղիվ կես մետր բարձրութիւն ունի, ամեն կողմ ծածկեր, փոսեր և հողակույտեր: Հենց մեր դիրքերի առաջ պայթում ե մի ումբ: Իսկույն մթնում ե: Հողը ծածկել ե մեզ. մենք պետք ե ինքներս մեզ հանենք հողի տակից:

Հանկարծ արտասովոր դղրդիւն և կրակի փայլ: Բլինդաժը դողդողում ե հիմքից, ընկնող ումբի հարվածի տակ, վոր բարեբախտաբար թեթե և և չի կարողացել քանդել բետոնե ծածկոցը, լսվում ե մետաղային սոսկալի մի հնչյուն, պատերը յերերում են: Ծծմբահոտը թափանցում ե մեր ապաստանը: Յեթե մենք նստած,

լինենք վոչ թե ամուր բլինդաժի, այլ թեթե ծածկոցի տակ, ապա մեզից վոչ վոք կենդանի չեր մնա:

Այժմ մենք նստած ենք կարծես խելահեղորեն դղրդացող կաթսայի մեջ, վորին խիում են ամեն կողմից: Մենք այլևս չենք կարող նայել իրար՝ ինչ վոր անհայտ բանի սարսափից:

ԱԶԻԶԲԵԿՈՎ, ՇԱՀՈՒՄՅԱՆ ԶԱՓԱՐԻԶԵ

52. ԳՍԱՆՎԵՑԻՆ

Անապատում նրանք ընկան,
դասակարգի աչքից հեռու.
Անդրկասպյան ավազներում,
անապատում նրանք ընկան:

Լիբբ բորենին բրխտանական
վոխից վոռնում եր, հրհռում,
անապատում նրանք ընկան,
դասակարգի աչքից հեռու:

Միշտ նույն կրակն է ինձ հուզում—
կռվել ձեզ պես հերոսաբար.
անմարելի ու անդադար
միշտ նույն կրակն է ինձ հուզում:
Մահն ընդունել ձեզ պես հզոր
ու թշնամուն նայել հպարտ—
միշտ նույն կրակն է ինձ հուզում
մեռնել ձեզ պես հերոսաբար:

Նրանք ապրում են կենդանի
ամենորյա մեր պայքարում.
Թարմ ու վառման, վորպես արյուն,
նրանք ապրում են կենդանի:
Ըմբոստ վոզին Շահումյանի
չքնում է դեռ, ղեկավարում,
նրանք ապրում են կենդանի
ամենորյա մեր պայքարում:

Կարմրակրակ լուսաբացի,
լույսի համար նրանք ընկան,
այն վիթխարի հերոսական
կարմրակրակ լուսաբացին:
Յեվ արյունով Քսանովցի
լուսաբացը արներկ հազավ:
դրա համար նրանք ընկան
կարմրակրակ լուսաբացին:

53. ՊԱՅԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆՔՈՒՄ

1.

Յես բանում եյի հանքի խորքում: Գործիքովս քան-
դում եյի ապառաժը: Ընկերս ծալապատիկ նստած,
ճրագը ձեռքին յույս եր անում:

Հանկարծ մեր ականջին հասավ մի խուլ, հեռավոր
դղրդյուն:

— Ի՞նչ կա, — բացականչեց ընկերս, վոտի կանգնե-
լով վախեցած:

Մեր մոտից մի մարդ անցավ վազեվազ: Նա հեվում
եր:

— Ի՞նչ եք կանոնել անշարժ, — դոչեց նա առանց
կանգ առնելու, — չլսեցի՞ք... դադի պայթյունը... Շուտ
վախե՛ք դուրս:

Յեվ անհետացավ: Նույն վայրկյանին մեր ճրագ-
ները հանդան, ու մենք թաղվեցինք թանձր խավարի
մեջ: Ողբ սաստիկ խեղդող դարձավ:

Շնչառապառ վազում ենք, սայթաքելով ամեն մի
քայլափոխում:

Հանկարծ մեր առաջ թանձր ծխի մի պսոտ է բար-
րանում: Մռայլ, գարշահոտ ծուխը առտել է մեռ չորս
կողմից, այրում է մեր դեմքերը: Գյուլխս պտույտ է գո-
լիս: Խեղդվելու վրա լինք: Յեվ խելագարի պես յետ
ենք վազում այս դժոխքից:

Բայց ուր եյ վոր գնում ենք, այդ անիծած դադերը
մեր ճանապարհը կտրում են ու յետ հրում:

Միևույն տեղում չենք կարողանում մնալ, դեռ ու
դեն ենք նետվում: Շրջում—պտտվում ենք այդ մթին
հանքում:

2.

Գնում ենք անվերջ նեղ անոցներով, բարձրանում
ենք, իջնում, մազլցում, սահում:

Անցքի վերի մասում մի ինչ-վոր պատենչի յենք
Հանդիպում: Ձեռքերով շոշափում ենք ու ամբողջ մարմ-
նով ցնցվում: Դիակները մի ամբողջ դեզ ե կուտակված
և դես ու դեն ցրված:

Դիակները դեռ սառած չեն: Խեղճե՛ր. յերևի նրանց
աշխատանքի տեղը շատ մոտիկ ե յեղել պայթյունի տե-
ղին, ու մեզանից շուտ են յենթարկվել վատ զազերի
ազդեցությանը: «Անշուշտ մեզ ել նույն վիճակն ե սպա-
սում մոտ ապագայում», — մտածում եմ յես ու դարձյալ
ցնցվում:

Շտապով թողնում ենք այդ սոսկալի վայրը և գը-
նում... անվերջ գնում:

Բոլորս լուռ ենք, տխուր մտածմունքների մեջ խո-
բատուգված:

Հանկարծ մեր առաջ մի բան ե շարժվում մթության
մեջ:

Լսվում ե մի ձայն, մի մարդկային ձայն, վորի մեջ
մի անսահման ուրախություն եր հնչում:

— Ահա՛, ահա գալիս են մեզ աղատելու:

Այդ մի ձայնից հետո լսվում ե յերկրորդը, յեր-
րորդը: Նրանք հինգ հոգի եյին: Տեղներիցը վեր են կե-
նում ու վազում դեպի մեզ:

Մթության մեջ փնտռում ենք իրար, ձեռներս պար-
զած, աչքակապուկ խաղաղող յերեխաների նման: Տա-
լիս ենք մեր անունները և հայտնում, վոր մենք ել նրանց
նման հանքի դժբախտ բանտարկյալներ ենք: Դժվար ե
նկարագրել խեղճերի հուսահատությունը...

Առաջարկեցինք, վոր մեզ միանան ու գնանք միա-
սին հանքի յելքը փնտռելու: Յեվ գտանք...

Սակայն քսան որ գետնի տակ, խավարի մեջ, ան-
տանելի տանջանքից հետո:

54. ՅԵԿ, ԳԱՐՆԱՆ ԱՆՁՐԵՎ

Յե՛կ, գարնան անձրև, թափվի՛ր հորդառատ
ցրտացած յերկրի սառ կրծքի վրա.

Թող նորից յերկիրը շունչ քաշի առատ,
Թող նրա կրծքին ջերմ կյանքը յեռա:

Յերկար նա տանջվեց դառնաշունչ ձմռան
ցուրտ կապանքներում քեզ սպասելով.
Նա չա՛տ համբերեց... կենսատու գարնան
քաղցր կարոտը ջերմ փայփայելով:

Թափվիր, ա՛յ անձրև, ինչպես մարդարիտ,
ինչպես յերկնառաք ցողը կենսաբեր,
վռոռգի՛ր դաշտեր, անտառ ու հովիտ,
կանաչով պատի՛ր լեռներ ու ձորեր:

Թող հորդանալով աղբյուր ու գետակ
սառցե շղթաներն անահ խորտակեն,
գուրս գան ափերից, վազեն համարձակ,
ազատ խոխոջեն, ազատ կարկաչեն:

Յե՛կ, գարնան անձրև, թափվիր հորդառատ
ցրտացած յերկրի սառ կրծքի վրա.
Թող նորից յերկիրը շունչ քաշի ազատ,
Թող նրա կրծքին ջերմ կյանքը յեռա:

55. ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՐԻԿԱԴ

Մայիսի 18-ն եր: Կոմունայի վերջին որը:
Հերոսական կռիվից հետո ընկնում ե Պեր-լա-Շեդ
գերեզմանատան դիրքը, և Կոմունայի վերջին բեկոր-

ները դիմում են դեպի Ֆոնտենո փողոցի բարիկադը:

Այնտեղ են կոմունայի վերջին աստղերը՝ Կենարոնական կոմիտեյի անդամները՝ կարմիր ժապավեններով զարդարված:

Հսկայական կարմիր դրոշը ծածանվում է բարիկադի վրա:

Մնացել են վերջին բեկորները և պատրաստվում են որհասական կովի: Արդեն հոգևարքի մ'ջ է մոտակա Մեն-Մոր փողոցի բարիկադը: Նրանցից վոչ հեռու, մյուս բարիկադի վրա մնացել է միայն մի մարդ, բայց համառությամբ շարունակում է կովել:

Շատ չանցած՝ հեիհե վազում է դեպի կարմիր բարիկադը մի աղջիկ:

— Յես գալիս եմ ձեզ ոգնելու, — կանչում է նա, — Սեն-Մորից եմ գալիս... Նա արդեն ընկավ:

— Այստեղ — ամենավտանգավոր տեղն է. մի՛ դառնալ:

— Վո՛չ, յես յեկել եմ ոգնելու և պիտի ոգնեմ:

Վերջին ռոպեններն եյին:

Ռազմամթերքի վերջին փրշանքներն եյին մնացել:

Հերոսները լցրին թնդանոթները յեղած ռազմամթերքով ու վերջին անգամ արձակեցին:

Լավեց որհասական վորոտը, և ամեն ինչ լռեց...

Կոմունան ընկավ:

Բայց դեռ յերկար տարիներ հիշում է ինչ աչք վարմիր բարիկադն ու աչք անձնվեր հերոսահուն, վրձնված եր ոգնելու:

56. ԴԱՐԻԱԼԻ ՁՈՐԸ

Վրացիկավիպից (Որջոնիկիձե) դուրս գալով, միքանի ժամից հետո արդեն գտնվում եմ Դարիալի ձորի մեջ: Ողորմա՛յ, ե, խոնավ և գուրտ: Ա՞յ խոնավ և անառակ, ձախ կողմա ապառաժներ, զննում եմ և չարու-

ծակ նայում վեր, բարձր, վորտեղից կիսաքանդ կամարներ ձևով դլխիվայր կախվել են ահագին ժառեր: Նրանք նայում են ցած և սարսափ ներշնչում ինձ: Յեթե մի կտոր, թեկուզ մի չնչին մասը պոկվի իր տեղից՝ ինձ կառքի հետ միասին փոշու հետ կհավասարեցնի: Բնությունը մտադիր չի յեղել այստեղ ճանապարհ բանալու, բայց հանդուգն մարդը ինչե՛ր չի արել:

Ընթանում եմ դեպի առաջ և բարձր: Մեր ուղին սկսվում է ժայռերի ստորին փեշերից և վրայոր-մոր սլույտներով բարձրանում դրանց կրճքի վրայով ու դիմում ձյունապատ դադաթների կողմը, վորոնք այս միջոցին ծածկվել են սպիտակ և մոխրագույն ամպերով, այն յերկնային սալանով, վորի միջից յերբեմն-յերբեմն գուրս են ցայտում հատիկ-հատիկ մշտականաչ յեղենիները և դարձյալ անհետանում: Ասառաժներն անընդհատ միմյանց են հաջորդում: Նոսանք քարմաթիվ և բազմաձև ծաղրերով ձգվում են անդեղալեն մռայլ ձորի միջով և միախառնվում անթափանց թանձր կապտաշագ հետ, ուր վարագուրված է զարնան քնքուշ յերկնակամարը: Ամեն տեղ տիրում է խլացուցիչ աղմուկ: Կառաղի թերեքը գոռում-գոչումով գլխիմար է վազում քար, և ըստ հատակի վրայից և ամեն ինչ քարուքանդ անում, անխնա շարսնում է այս ու այն կողմ ժայռերի միջից պոկած ահագին բեկորները: Դա նման է սովորական արագահոս գետերին, դա կատաղի յե և յո՛ւ կատաղությունը հասցրել է գառաթնակետին: Հազարավոր սլույտներ անելով քարի յե զարկվում, ամեն ինչ արմատախիլ անում, ջարդում ու փչում: Նա չի ուզում ջրի նմանվել, ամբողջապես փրփուրի յե փոխվել: Մանր ու խոշոր սիրուն առվակներ ամեն մի քայլափոխում ծնունդ են առնում ժայռերի կրճքի միջից, կարկաչելով, ուրախ-ուրախ մտադրում են ներքև և կլանվում աղմկալից թեքերի կողմից:

57. ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԸ

Ճակատամարտը վերջացավ: Հեռվում գեռ լսվում էյին թնդանոթների դղրդյունը և հաղթանակող զորքերի համազարկն ու փողերի ձայնը: Կռվի դաշտում կուտրտված սայլերի, թափված հրացանների, փշրված սրերի մեջ բնկած էյին սպանվածների կույտեր, մարդկանց և ձիերի դիակներ— այլանդակված, հոշոտված: Այդ կույտերի միջից տեղ-տեղ լսվում էյին վերավորների խոր հառաչանքներ:

Մի չորացած առվի յեղերքին, խիտ յեղինջի մեջ, իրարից վոչ հեռու պառկած էյին յերկու զինվոր, յերկուսն եյ ծանր վիրավորված:

Նրանց համազգեստները տարբեր էյին: Մի քանի ժամ առաջ գեռ կատաղի թշնամիներ էյին, իրար գեմ կանգնած, պատրաստ սվիններով միմյանց խողովելու, իսկ այժմ...

Այժմ լուռ նայում էյին իրար և այնպես ուղղում էյին խոսել, գոնե մի բան ասել, բայց, ախո՛ս, վոր իրար լեզու չէյին հասկանում: Հանկարծ ավելի յերիտասարդը գժվարությամբ մի յերկու քայլ սողեսող մոտեցավ իր թշնամուն և մեկնեց նրան իր գինու սրվակը. հետո ել աչխատում եր թաչկինակով կտրի նրա վերքից հոսող արյունը: Բայց վոչինչ պուրս չեկավ. միայն ինքն ավելի թուլացավ ու պառկեց:

Կես գիշերին ավելի տարիքով վիրավորը կրկին մի փորձ արավ նստելու, բայց իզուր. արդեն բոյորովին տրյունաքամ եր յեղել: Մահվան սառնությունն սկսել եր պատել նրա անդամները:

Նա աչքը գցեց իր հարևանի վրա: Յերիտասարդ վիրավորը խորը քնած եր և մի տեսակ ակամա կուչ եր յեկել գիշերվա կտրոջ ջրախի:

— Պիտի սառչի, անցավ հասակավորի մտքով, անպատճառ պիտի սառչի խեղճը: Ինչքան ել յերիտասարդ ե:

Յերբ արշալույսի դեմ վիրավորների հավաքող խումբը մոտեցավ նրանց, յերիտասարդը զարթնեց, ուզեց բարձրանալ, զարմացավ, վոր իր վրա մի վերարկու կար գցած:

Նայեց շուրջը, նայեց հարևանին: Հարևանը մեռած եր և պառկած առանց վերարկվի, նրա վերարկուն եր իր վրա:

Ի՛նչ չարչարանք պիտի կրած լիներ այդ հոգևարքի մեջ արյունաքամ յեղած մարդը, մինչև վոր վերարկուն հանել կարողանար և ծածկեր մոտը պառկած վիրավորին:

Յերբ յերիտասարդին բարձրացնում էյին, վոր տանեն, նա խորին հուզմունքով ու յերախտագիտությամբ նայում եր «թշնամու» տանջված, կարկամած յերեսին ու չեր կարողանում հայացքը հեռացնել նրա կիսախուլի մարած աչքերից:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Վիրավոր զինվորներն իսկապես թշնամի էյին իրար:
2. Նրանց փոխադարձ վերաբերմունքն ինչով կարելի չե բացատրել:
3. Նկարագրեցեք պատերազմի դաշար՝ ընդարձակելով այս պատմվածքը:

58. Ս Ի Բ Ի Ր Ո Ի Մ

Տեսա Սիրիբը յես,
Կուզենցկստորյը մեծ,
Վիթխարի դոմնաներ
ու մարդիկ,
Հաղթանակ տեսա յես
ու հալոցք մետաղի,
մետաղի պես տոկուն
բյուր մարտիկ:

Տեսա հերոսական
այն մեծ բանակը մեր,
խանդավառ տեսա յես
պայքարում,
նրանց կամքը հաղթող
և ուժը տեսա յես՝
ամեն մի աղյուսամ
ու քարում:

Այնտեղ գիշերըր յես
ցերեկի պես տեսա,
ցերեկը նույնպես
ցերեկի,
աշխատանքը համառ,
կյանքն անմար տեսա
սոցիալիստական
վերելքի:
Տալքաները կտրած
մարդիկ տեսա այնտեղ,
վորոնք յեկել էյին
պաշտարի,
վորոնք յեկել էյին
իրենց ուժը տալու
Սիբիրի յերկաթին
ու քարին:

Կիրգիզների հզոր
յանակները տեսա յես,
քրտնած ճակատներով
և արի,
աչքի մեջ նրանց
ուժի կրակ տեսա,
ձայների մեջ կամքը
վիթխարի:
Յեվ այս բոլորի մեջ
յես արևը տեսա՝
սոցիալիստական
Սիբիրի,
ս'—տա մառմեց նրանց
կրակներով անմար,
բարենները ալի
իմ յերկրի:

59. ԻՎԱՆՆՆ

Իվանեն դաշտային աշխատանքի մեջ էր:

— Բարի որ, — անժպիտ կերպով կանգնեց գյուղի
տանուտերը Իվանեյի գլխին՝ ձիավոր զգիրների հետ
միասին:

— Բարե հագա՛ր բարի, — անբավականությամբ
սլափախանեց աշխատավորը՝ հաղիվ իր գլուխը բարձ-
րացնելով:

— Այս սուսվոս կանչել էյի գրասենյակ, ինչ ո՛ւ
չներկայացար:

— Ա՛յ մարդ, աշխատանքի այս յեռուն որերում
ի՞նչպես արտո կիսատ թողած՝ գրասենյակ... Ե՛ւ
վոր ինքդ էյ գյուղացի յես և լավ գիտես մենակ աշխա-
տավորի վիճակը:

— Դա իմ գործը չէ: Ինձ հրամայված է, և յես
սլափախվոր եմ ճշտությամբ կատարել հրամանը:

— Ի՞նչ էս ուզում, ասածդ ի՞նչ է:

— Բավական է ասում եմ: Յես չեմ յեկել տա՛նդ
խոսք ու գրույց անելու: Յեկել եմ ձերբակալելու, ձեռք
ու վոտքդ կապելու և պրիստավին ուղարկելու: Այդպես
ե հրամայված: Յեթե ըմբոստանաս և չուղենաս հնա-
գանդվել, տեղն ու տեղը կարող ես սպանվել—ասված է
հրաման—կարգադրության մեջ:

— Ինչո՞ւ, վո՞ր հանցանքիս համար. ավաղակ հո-
չե՞մ, ում ի՞նչ վատությունն եմ արել, ա՛յ մարդ...

— Ում ինչ վատությունն ես արե՛լ... Դու կարծում
ես մոռացվե՞ց այն բոլորը, վոր գյուղացիների ականջ-
ները մտած՝ գիշեր—ցերեկ հուզում, դրդում էյիր
աղետ գյուղացիներին իմ դեմ, կառավարության դեմ:
Մոռացա՞ր այդ բոլորը, հա՛, կարծում էյիր եժան
կնստեր այդ: Կարճ կտրիք, վե՛ր կաց այս բոպեյիս, վե՛ր
կաց, — գոռաց տանուտերը և քացով տվեց դետին
փուլած Իվանեյի կողքին:

— Վա՛յ... — բռունցքը կրծքին տալով գոռաց
դայրացած Իվանեն և ատամները կրճտացնելով առ-
յուծի նման վոտքի թռավ...

— Կապեցե՛ք ձեռքերը, — նորից լավեց տանուտերի
կատաղած ձայնը, և յերրորդ անգամ մտրակը խա-
ղաց...

Գլխիներն իրար անցան...

— Տո՛ քավթառ, ի՞նչ էս ուզում ինձանից, — համ-
բերությունից դուրս գալով գոռաց Իվանեն, հարձակ-
վեց, արևի ճառագայթների տակ փայլփող մանդաղը
չողաց ողի մեջ, և մի ակնթարթում գետին փուլեց
տանուտերը...

Գլխիները սարսափից դես ու դեն փախան, տուն
վերադարձան...

Իվանեն ուչքի գալով՝ նայեց իր չուրջը, տեսավ ինքն

իրեն միայնակ կանգնած տանուտերի անշնչացած դիմ-
կի առաջ...

— Անպիտաններ, գոնե դիակին տեր կանգնեցիք, —
փնթփնթաց ի վանեն գզիրներին յետևից:

Մի րոպե կանգ առավ... նայեց հեռուները... լիա-
ռաս թոքերով ազատ չունչ քաշեց և գլուխը կախեց...

Այն որվանից ի վանեն թողեց դաշտն ու մանդաղը
և հրացանը ձեռք առնելով՝ գնաց միանալու հեղափո-
խականներին:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Գյուղական վո՞ր խավի ներկայացուցիչն է ի վանին:
2. Վո՞ր ժամանակաշրջանին է վերաբերում այս հոդվածը. ին-
չե՞րք է այդ լերեւում:
3. Ինչո՞ւ էլին ուզում ի վանեցին բանտարկել: Որենքը վո՞ր դա-
սակարգին էր պաշտպանում:

60. ԲԱՆՎՈՐՈՒՅՈՒ ՈՐՈՐԸ

Մի՛ լար, վորդիս, վոր չես լսում
եւ մայրական քաղցր որոր.

յես մեծ կովի յերզն եմ հյուսում,
որոցքիդ մոտ ամեն որ:

Դու լսո՞ւմ ես — այնտեղ՝ դրսում
չաչ ու շառաչ, լաց ու կոծ —
մեր արյունն է այնտեղ հոսում՝
ներկած և՛ տուն, և՛ փողոց:

Այնտեղ գնդեր խառն ու ցրիվ,
բանվոր գնդեր ահարկու,
քաջ մղում են մի մեծ կովի —
աշխատանքի և փոսկու:

Այնտեղ հայրեր, այնտեղ վորդիք
մի նոր կյանքի յեղերքում,
վորպես մի-մի հերոս մարտիկ
մահ են գրկում ու յերգում...

Մի՛ լար, վորդիս, վոր չես լսում
եւ մայրական քաղցր որոր.

յես մեծ կովի յերզն եմ յերգում,
որոցքիդ մոտ ամեն որ:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Ինչ «մեծ կովի» մասին է ասված այստեղ:
- Վո՞ր դասակարգն է «փոսկու» կոչը, վո՞ր՝ «աշխատանքի»:
2. «Այնտեղ դրսում»-ը վո՞ր յերկրներին է վերաբերում այժմ:

61. ՄԵՐ ՀԱՄԱՐՆ ԿՈՒՆՈՋՆ Ա, ԿՈՒՆՈՋԸ

...Մոսեսն յերբ ուշքի յեկավ, աղջիկը չկար:

Ողայի լուսամուտից Մոսեսը դուրս նայեց ու տե-
սավ, վոր ձյուն է գալիս: Ձեռքերին նայեց, չանգոռո-
ված ելին: Հետո ատամները կրճտացնելով վեր կացավ
խտիրով ծածկված յերկար թախտից ու կնոջը կանչեց,
վոր գոմում աղբն եր ավլում:

— Ո՞ւր գնաց Մանուշը:

— Հանդիստ չպիտի՞ թողնես աղջկան: Խո պըս-
տիկ չի:

Մոսեսն աչքերը խտացրեց, ըստ սովորության
ունքի մեկը բարձրացրեց վեր, բայց վոչինչ չպատաս-
խանեց, միայն շալե վերնազգեստի ոճիքը բարձրացրեց
և դուրս յեկավ:

Հինգ ամիս եր, ինչ Դ... գյուղում կուեկտիվ եր
կադմակերպվել 35 տնտեսությունից բաղկացած:

Որ- որի վրա մեծանում եր ու աճում: Գյուղացիներն
սկսել են հասկանալ կուեկտիվ կյանքի նշանակությու-
նը:

Կուեկտիվը մեծանում է, կուլակ Գալուստն անհան-
գըստությամբ է թարթում իր աչքերը:

Մոսեսը միջակ գյուղացի յե: Թերահամատորեն և
վերաբերվում կուեկտիվի հաջողություններին: Նա մի-
քանի անգամ թեյ է խմել Գալուստի մոտ, իսկ յերբ

դուրս ե յեկել նրա հարկի տակից, Գալուստը ժպտացել է խորամոտնկորեն և չնչացել:

— Մոսեսն ել չի մտնի կոլխոզ:

Մոսեսի րնտանիքում խռովությունն սկսվեց այն օրից, յերբ նրա աղջիկը՝ Մանուշը հորից պահանջեց կոլեկտիվ մտնել: Սկզբում նա հորը համոզում եր, բայց վերջինս քիչ ուշադրություն եր դարձնում աղջկա տաճներին վրա, վորովհետեւ Գալուստի ամենորջա հորդորներն ուժեղ եյին:

Մոսեսի աղջկան—Մանուշին րնկերները միշտ նախատում եյին, վոր նա րնտանիքին չի կարողանում համոզել ու քերել կոլխոզ:

Բացի դրանից, չունի վճռականություն և յետ ե մնում... Նամանավանդ Մանուշի սիրտը ծակում եյին բլիբլի քարտուղար Գարեգինի նախատինքները:

Մանուշը լուռ եր, վոչինչ չեր կարողանում պատասխանել Գարեգինին, վորովհետեւ զգում եր, վոր նա ճիշտ ե խոսում:

Նա տանը դարձյալ տանում եր քացատրական աշխատանք: Մայրն արդեն անցել եր իր կողմը, բայց Մոսեսի համաձայնությունն անկարելի չեր, վորովհետեւ կուլակ Գալուստը չեր դադարում թունավորել նրա միտքը: Յերբ Մանուշը տեսավ, վոր իր բոյոր ջանքերն ապարդյուն են անցնում, ստիպւած յեղալ հարցը զննել վճռական կերպով:

— Տվե՛ք ես տանից, ինչ վոր ինձ հասնում ե, յետ կոլխոզ եմ գնում:

Մոսեսն աչք-ունքը բարձրացրեց, ուռնզները լայն նազան, իսկ ձեռքերն սկսեցին դանդաղկոտությամբ սահել սահառակ օրիների վրայով:

— Ինչ տսի՞ր,— ասաց նա համարյա անխելի, բայց խոպոտ ձայնով:

— Գնում եմ կոլխոզ...

Կատաղած Մոսեսը բռնեց աղջկա ձեռքերը և սկսեց իջնորել: Վրա հասավ Յեղսոն և սկսեց Մանուշին ոգնել:

Մանուշը չանգռեց հոր ձեռքերը և մի կերպ ազատվեց, հրելով նրան թախտի վրա. նա դուրս թռավ ողայից և ինքն ել չիմացավ, թե ինչպես րնկավ կոլխոզի դրասենյակը:

Ծնչասլառ նա դիմեց նախագահին.

— Մինա՛ս, Մինա՛ս ջան... ինձ կոլխոզ գրի. ել չեմ կարող համբերել:

Մինասը ժպտաց.

— Դիմում գրի,— ասաց նա:

Մանուշը չտեսավ, վոր դրասենյակի տնկյունում ժպտում եր նաեւ Գարեգինը:

Պայծառ դարուն եր: Արևի տակ ծիփում են կոլխոզի դաշտերը: Նրանք սրտատրոփ սպասում են, սպասում են մի մեծ «հրաշքի», բարախում ե կոլխոզնիկների սիրտը:

Հեռվից վրնջաց յերկաթե ձին՝ տրակտորը: Թնդաց ուռռան, բարձրացավ կարմիր դրոշը ու ծածանվեց քամու ալիքների տակ:

Մանուշը բռնել ե դրոշակը, նայում ե մոտեցող տրակտորին:

Պայծառ դարնանը, պայծառ արևին ու պայծառ օրերին ժպտում եյին կոլխոզնիկները:

— Ուռռա՛, կեցցե՛ տրակտորը:

— Անիծվի՛ նա... մրմնջաց կուլակ Գալուստը և նորից դիմեց Մինասին:

— Տո՛, ի՞նչ կա եդ տրակտորի մեջ, վոր եղպես զարմացել են. փող ունենաս, դու ել կարաս աննի:

— Ասում ես ե՛լի, Գալուստ. ախար աչքեր ունեմ, տեսնում եմ: Մարդիկ կարգին աշխատում են ու մար-

դաժնացել ապրում: Հիմա ել խո տեսնում ես, տներ են շինում կոլխոզնիկների համար: Համ ել կոլխոզն ահա-գին մեծացել ե. ասում են՝ վաթսուն տնտեսություն ա դառել:

Գալուստը դժգոհ, աչքերը կկոցեց:

— Եղ դիփն աչք կապելու համար ե. սրանց բայլչիկ կասեն: Ենքան խորամանկ են, վոր քեֆդ դա:

— Ե՛ր Գալուստ, ջիգարդ երված ե, ենդուր ես եղպես խոսում: Համա յես, ի՞նչ... միջակ գեղացի յեմ, աղջիկս ել հրեն կոլխոզումն ա, աղբեր, տեսնում եմ, վոր մեր ճամբեն կոլխոզն ա, կոլխոզը:

...Ու այդ գիշեր անկողնում պառկած, Մոսեսը յերկար միտք եր անում, նախքան քնելը. Մոսեսը մըմըն-ջաց:

— Մանուշը դրուստ եր ասում:

— Ընկերներ, ընթացիկ հարցերում կարդում եմ կոլխոզ մասնել ցանկացողների միջանի դիմում, — խոսեց կոլխոզի նախագահ Միխայիլ:

«Մտալին»-ի անվան կոլխոզին

Դիմում

Ղոնախուան գյուղի բնակիչ Մոսես կարապետյանից: Խնդրում եմ ինձ, վորպես միջակ գեղացի, ունենալով 1 կով, 2 յեղ, 1 աչառ ընդունեք ձեր կոլխոզական շարքերը: Խնդրում եմ դիմումս չմերժեք:

Դիմում եմ (ստորագրություն)

Ժողովատեղում լավեցին բոլորն ծափահարություններ: Մանուշն ուրախությունից թռավ տեղից և համբուրեց հորը. — խելքի՞ յեկար, հայրի՛կ:

— Հա՛, ախպեր, միջակ գեղացի յեմ, խոմ կուլակ չե՞մ, մեր ճամբեն կոլխոզն ա, ե՛ր, կոլխոզը:

62. ՏԵՄՊԵՐ

Հիւում ե հուժկու Մակեյեվկայի մետալուրգիական գործարանն ահա, դարպասների մոտ հեղեղ մարդկային, հեղեղում կանգնած մի ծերուկ պահակ: Դեմը, կենտրոնում ընդարձակ բակի, կսխլված ե մի լայն վիթխարի տախտակ, վոր հարյուր քայլից կարող ես կարդալ: Այդ հսկայական տախտակի ֆոնին վերևից ներքև նկարված ե վառ

այերուպլան,
ալտո,
գնացք,
հեծանիվ
հեծյալ,
վոտավոր,
ֆուրգոն,
արարա,
ծանրաբեռ մի եշ,
կրիա,
խեցգետին,
ամենից ներքև՝
խխունջ մի հետին:

Ամեն մի նկարն այդ տեսարանի ներկայացնում ե մի ցեխ, մի ճակատ: Հանդիսանում ե տեմպի չափանիշ, չափանիշ փառքի և հերոսության:

63. ՍԱՐՈՅԻ ՄԱՀՐ

Ինչպես մի հեղեղ վեր կենար հանկարծ,
 յերկնքի մթնած ամպերից իջներ,
 ինչպես փոթորիկ սաստիկ սրբնթաց,
 գյուղից սլացան մի խումբ կտրիճներ
 Յավից տաքացած ել բան չեն հարցնում,
 թռչում են, ասես, ահից հալածված,
 ու նրանց ասջև ահուկի բացվում,
 թշնամ ե ձորը արյունով լցված:
 Գյուղը դատարկվեց մի ակնթարթում,
 քարափի գլխին կանգնած անհամբեր,
 լուռ, սրտատրոփ ականջ են դնում,
 նայում են ներքև... ձեն չի դալի դեռ:
 Դերեղն ե մենակ անդնդում հուզված
 իրաճայն վողբով սողում դեպի ցած:
 Ու մարդասպանը դուրս յեկավ ձորից,
 դեմքը այլայլված, քայլվածքը մոլոր:
 Ետևի ե կաթում արնոտ աչքերից,
 և կերպարանքը փոխված ե բոլոր:
 Առանց նայելու մարդկանց յերեսին,
 արևնց խոտելու, սեակնած, դաժան:
 մոտեցավ սրահին, կախ տվավ սնին
 սև հրացանը՝ սև ոճի նման:
 Վոչ վոք ծպտայ չի համարձակվում,
 մենակ մի հոգի, անգուսպ կատաղած
 հարա յե կանչում, յերեսը պոկում:
 Մեռած չորանի պառավ նանն ե նա՝
 ցավից խելագար բառաչում, լալիս:
 տարաբախտ ծնող, վազում ե ահա,
 ձորիցն ե տխուր գոռոցը գալիս:
 Սգավոր կանայք նրա յետից
 հարայ կանչելով ձորը վազեցին:

Իրենց կորցրածն ել հիշելով նորից՝
 դիակի շուրջը կարգով շարվեցին:
 Իգիթին վայել սրտառուչ վողբով
 լաց ու կոծ արին՝ ձեն-ձենի աված:
 տղերքն ել մթին, լուռ ու գլխակոր,
 մնացին մոտիկ քարերին նստած:
 Վողբացին անշունչ դիակի վրա՝
 անտեր մնացած վոչխարի մասին:
 անսիրտ անեծքով հիշեցին նրա
 անճար մնացած խեղճ յարի մասին:
 Յեվ նրա մասին, վոր ընկերները
 հանդը գնալիս՝ Սարո կկանչեն,
 վոր սարից փախած սոված շները
 կսերը պիտի վոռնան, կլանչեն:
 Մանր չոմբախը, գլուխը մեխած,
 ոճորքում դրած պիտի մրոտի,
 յերկար խանչալը պատիցը կախած,
 պատենում մնա ու ժանգը պատի...
 վոր հով սարերի սովորած նանը
 ել սար չի գնալ առանց Սարոյի,
 սև շորեր հագած կնոտի տանը,
 անցած որերը միտը կրերի:
 Յեվ ամեն մի խոսք, մի հիշողություն
 կտրատում եյին սիրտը ծեր նանի,
 և աղաչում եր նա մեռած վորդուն՝
 մի անգամ խոտի՝ աչքը բաց անի:

64. ՆՆՍՈՅԻ ՔԱՐԱԲԱՂՆԻՍԸ

Կիրակոսը մրսել եր, անկողին եր ընկել, տանջվում
 եր տաքության մեջ: Հառնանները հիվանդի շուրջը հա-
 վառված, ողեն լիքը, զրույց եյին անում, չիբուխ քա-
 չում:

— Տղերք, սա վոր քրանի վոչ, բան չի դառնալ:
Յեկեք սրան մի քարաքաղնիս անենք,—ծխի միջից ա-
ռաջարկեց Նեսո բիձեն:

— Հա, եդ խելքս կտրեց,—հաւանություն տվեց
մի ուրիշը:

— Դրան եւ ուրիշ ճար չկա,—ձեն տվին ես ու են
կողմից:

— Կիրակոս...

— Հը':

— Ասում ենք՝ քարաքաղնիս անենք,—ի՞նչ ես ա-
սում:

— Վախենում եմ... չդիմանամ...

— Տո՛, կդիմանաս, յերեխա հո չե՞ս:

— Դե... դուք գիտեք... ձեզ... մատաղ:

— Աղջի՛, պղինձը ջուր լցրեք: Մի փեշ եւ քար բե-
րեք, կրակին ածեք տաքանան:

Պղինձը դրին կրակին, քարերը ածին կրակի մեջ
ու նստեցին: Նեսո բիձեն սկսեց պատմել, թե քանի հո-
գի յե ազատվել քարաքաղնիսով՝ Մատղաչենց Դանե-
լը, Մաթոսենց Մինասը, Ծատուրանց Սեփանը, Մաշկա-
վորանց Մկոն—մինչև վոր ջուրն յեփ յեկավ, քարերն եւ
կարմրեցին:

— Դե ժամանակն ա, վեր կացեք:

— Տղերք, վախում եմ... կանչեց հիվանդը:

— Դու սուս կաց: Աղջի, մի յերկու հաստ լեհեր
բերեք, մի չորս—հինգ հոգի ուժով տղեք եւ յեկեք ես-
տեղ:

Շտրերով փաթաթած յեման ջրով լիքը պղինձն ու
հիվանդին դրին իրար հետ, կարմրած քարերը լցրին
ջրի մեջ. քարերը թչչացին, ամպի նման գոլորչին սկսեց
բարձրանալ, շտապով վերմակները ծածկեցին ու չորս
կողմից մրեն նստատեցին:

— Վայ, խեղդվեցի,—խուլ դռում եր հիվանդը:

— Խեղդվիլ չի... տղե՛րք, պինդ նստե՛ք: Գլուխն
ու վոտները ամուր պահե՛ք:

Հիվանդն աղաղակում եր, որհասական ջանքեր եր
անում շարժվելու. բայց հինգ—վեց ածդահա տղամարդ
մրեն նստած՝ չեյին թողնում:

— Ո՛ւր ես գնում,—կանչում եյին ես ու են կողմից,
վերեկց սեղմում ու հոհում:

— Հիմի թե չքրանի՛:

Ու Նեսո բիձեն, հիվանդի մրեն նստած, չիրուխը
բերանին՝ շարունակում եր իր պատմությունը:

Նեսո բիձու պատմությունը վերջացավ. վեր կա-
ցան, վերմակները յետ քաշեցին: Գոլորչին ոգեն բռնեց:
Բայց Կիրակոս...

— Կիրակո՛ս,—ձեն տվին, շարժեցին, քաշքշեցին:
Կիրակոս չկա:

— Ա՛յ, տղա ես վո՛նց ելավ,—մոլորված արտասա-
նեց Նեսոն:

Մյուսները լուռ եյին:

— Վա՛յ տունս, քանդվեց... —ծղրտաց Կիրակոսի
կինը: Իրար հրելով տղերքը դուրս եկան կտուրը: Ու
մինչդեռ ներքև Կիրակոսի կինը սուղ եր անում, կտիւրը
արևում նստոտած տղերքը պատմում եյին, թե քանի՝
քանի հոգի յեն խեղդվել քարաքաղնիսից:

— Տո՛, դե ճակտի գիր ա, ելի. հո նրանց եւ Նեսոն
չի խեղդել:

Նեսոն լուռ, գլուխը կախ արած, լսում եր ու չի-
բուխ եր քաշում:

65. ԸՆԿՆԵՐՆԵՐԸ

Նրանք փոքրիկ եյին՝ յերեխան ու կատուն,
մեկտեղ խաղում եյին տախտակների վրա,
մինչև մութն իջներ, մինչև հայրը դար տուն

ու հողագութն հացով կերակրեք նրանց։
Հայրը բանվոր եր։ Միշտ առաւոտ ծեղին
նա գործարան կերթար ու յետ կգար մթին.
հաց կբերեր իրա յերեխային միքիչ,
յերեխան ել կտար՝ կեսը կատուն ուտի։

Նսպես ապրում եյին։ Հայրը նրանց մեկ-մեկ
բան կպատմեր դրսի, հարուստների մասին,
վոր կուշտ են միշտ նրանք, բայց չեն հոգնում յերբեք.
«ինտերնացիոնալ» կերպեր՝ յերեխան յսի։

Ու կպատմեր, վոր միշտ ինքը հոգնի պիտի,
պիտի արյուն թքի, վոր չոր փշրանք գա տուն.
ու լուռթյուն դարձած՝ իրիկնային մութին
կլսեյին նրան յերեխան ու կատուն...

Բայց մի որ, մի որ կարմիր՝
գործարան չզնաց ել հայրը.
աչքերում վճիռ կար մի,
ժպիտը հաստատ ու անծայր եր։

Փողոցում մարդիկ, մարդիկ.
դրոշները արվան.—կարծես տոն եր...
ու նման եր մայիսյան վարդի՝
որերում այդ հոր խնդուլթյունը։

Յեւ մի որ համբուրեց զավակին
բանվոր հայրը, ձեռքին հրացան.
համբուրեց աչքերը կատվի
ու գնաց անձայն...

Բայց դարձավ դռնից բանվոր հայրը,
համբուրեց նրան վերստին,
—«հասկանո՞ւմ եք,—ժամանակն ե՛ր,
զարկելու յենք հարստին»։

Ու յեյալ։ Փողոցում կրակոց եր։
Փողոցում չոքեց բանվոր հայրը։
Ձորքերով լիքն եր փողոցը։
Փողոցում չոքեց բանվոր հայրը։

Ձարկեցին... Ճչաց բանվոր հայրը.
հարվածը կրծքին եր հատու։
Բայց հառաչը խոր ու անծայր այն
լսեցին յերեխան ու կատուն...

Վազեց, վազեց փողոց փոքրիկ յերեխան.
կատուն վազեց հետքից իր ընկերոջ փոքրիկ։
Նրանց գլխին կարկուտ կարմիր գնդակ տեղաց,
ու յերկունս ել ընկան հայր բանվորի կողքին։

Ձխաղացին նրանք ել հատակի վրա.
չսպասեցին ել զուր՝ հայրը գա տուն.
նրանք փոքրիկ, փոքրիկ նահատակներ յեղան—
յերեխան ու կատուն։

66. ԻԼՅԻԶԸ

Մենք գիտեցինք, վոր այդ յերեկո Լենինը պիտի
զեկույցեր Գերմանիայի հետ վարած հաշտության բա-
նուկցությունների մասին։ Այդ յելույթը ամենանշանա-
վորներից մեկը պիտի լիներ։

Ահա այդ մասին իմանալով եր, վոր ամբոխն ամեն
կողմից դիմում եր այնտեղ։ Դեմքեր չեյին յերևում։
Կային միայն ձյունե կերպարանքներ, վորոնք պտույտ
եյին անում բուրի հետ և կորչում գիշերային մթու թխան
մեջ։ Ամբոխի ափքները հետզհետե յայնանում են ու
լայնանում. մոչինչ չի կարող նրանց զսպել, նրանց
վաղքին սահման զնեւ։

Կատաղած մորիկն անգամ անգոր եր խլացնելու այդ
Հաղթական հնչյունները:

Հանկարծ ամեն ինչ լռում է: Կարծես մի գերբնա-
կան ուժ կանգնեցնում է ամբոխի հեղեղը ճանապարհի
կիսին:

Մորիկը վռնում է ավելի ուժգին: Այդ վռնոցի
միջից լսվում է աղջկա մի զիւ ձայն.

— Իլլիչը...

Մարդկային ամբողջ զանգվածը վորոտում է իս-
կույն.

— Իլլիչը...

Մեր խմբակն ամբոխի մեջ խցկվելով՝ մոտենում է
ավտոմոբիլին, վորի առջևի լապտերները լույս են սրբի-
ւում: Ո՞վ է ներսը—չի յերևում: Բայց ահա ցցվում է
ծանոթ կերպարանքը: Յես տեսել եյի նրան տաբիններ
առաջ ժընկում... Նույն ժպիտը շրթունքներին, նույն
թափանցող սուր հայացքը, դուրս ցցված այտոսկրնե-
րը: Միայն գլխարկն եր ուրիշ—բրդե հնադարյան մի
զդակ: Վերարկուն ել եր ուրիշ—մաշված, մազե նեղ
ոձիքով, վոր չեր համապատասխանում Պետրոգրադի
սառնամանիքներին:

Դա Լենինն եր: Մի քիչ ծերացած թվաց նա ինձ:

Ամբոխը գոռում է.

— Իլլիչը թող խոսի...

Մորիկը վռնում է ամբոխի գլխին, խլացնում
Մարդկային ձայները: Բայց Իլլիչի ձայնը հաղթահարում
է մորիկին, հնչում է պողպատի պես զնգուն, վորոտ-
ընդոտ:

Արդեն չեմ լսում՝ ինչ է խոսում Իլլիչը՝ վորովհետև
մարդկային ալիքը քշում չարտում է ինձ ավտոմոբիլից
հեռու, չգիտեմ՝ վոր կողմը: Միայն հեռվից լսվում են
ծափերի վորոտներ—զնդացիների ճարճատյունի պես և
յերկարատև հազարաձայն «ուռա»-ները:

...Յերբ յես՝ բոլորովին սառած—փետացած՝ վե-
րադարձա հանրակացարան, արդեն դիչերվա ժամի յեր-
կուսն եր: Դռնապանը, մի բարձրահասակ ծերունի,
հայտնեց ինձ.

— Բուք եմ ասում, ե՛: Բայց ինչպես պողպատի
պես եր հնչում Իլլիչի ձայնը:

Բանից յերևաց, վոր այդ ծերունին ել հենց նոր եր
վերադարձել Նեվսկի պրոսպեկտից...

67. ԱՆՄԱՀ ԿՈՄՈՒՆԱՐԸ

Ընկավ կոմունան:

Բյուրավոր դիակները գերեզման մտան:

Բայց այն որվանից, յերբ այդ դիակները տարան
իրենց հետ մարդկանց սրտերը, նրանց գերեզմաններն
ել հանդիստ չառան:

Ու անընդհատ շարքերով նրանց տեսության եյին
գալիս այն համառ կանայք:

Գալիս եյին պաշտելու վորպես վաղեմի սրբավայ-
րերը:

Զինվորները կուպիտ հայհոյանքներով հեռացնում
եյին նրանց, բայց ո՞վ կարող եր նրանց առաջն առնել:

Սակայն դահիճների համար սարսափելին այն եր,
վոր շատ չանցած՝ գերեզմաններն սկսեցին կարմրել...

Անձնվեր կանայք բերում եյին իրենց հետ ծաղիկ-
ների սերմեր ու ծածուկ սիւռում գերեզմանների վրա.

Ու այդ ծաղիկների վառ կարմիրն եր, վոր փայլում
եր գերեզմանների վրա:

Ո՞վ է այն համառ կինը, վոր միշտ թարմ է պա-
հում ծաղիկները:

Վոր գիշերներով պտտում է գերեզմանների շուրջն
ու կարծես հսկում է նրանց:

Ու տարիներն անցնում են, բայց գերեզմանների
կարմիրը չի սպառվում, չի թառամում...

Հարցրեք այդ կնոջը, և նա ձեզ կպատմի.

— Իմ ամուսինը յերեք հեղափոխության միջից և
անցել:

Անցած հեղափոխությունից, հունիսյան որերից
հետո նա մի գիշեր կամացուկ յեկավ մեր տուն...

Յեւ այժմ եւ, մայիսյան Կոմունայի անկումից հե-
տո, ամեն գիշեր յես սպասում եմ նրան...

Յես գիտեմ, նա կենդանի յե... յես հավատում եմ
և սպասում:

Յերկու հեղափոխությունից հետո նա վերադարձել
ե, մի՞թե այժմ նա չի դառնալու...

Ու իմ տան դռները միշտ բաց եմ թողնում, վոր նա
դա և կամացուկ ներս մտնի...

Տարիներն անցնում են, բայց նրա հավատը չի մա-
րում:

Նա անվերջ զարդարում ե կարմիրներով Կոմունայի
գերեզմանները:

Ու մութ գիշերներին դռները բաց սպասում ե իր
կոմունար ամուսնու վերադարձին...

Յերբե՛ք, յերբե՛ք նա չի հավատում, վոր իր ամուսի-
նը, Կոմունայի հերոսը մեռած ե...

68. ԲԱՐԻԿԱԴԻ ՎՐԱ

Բարիկադներում,
կռվողների հետ վորպես կոմունար,
մի տղա գերվեց տասներկու տարվան,
Պալթեց համադարկն ու տղան տեսավ,
թե ենչալես րնկան իր ընկերները
բարձր պատի տակ:

Ու խնդրեց տղան.

— Թույլ տվեք գնամ՝

կարոտած մորս

տեսնեմ, յես դառնամ:

— Ծլկե՞լ ես ուզում:

— Ո՛ր, վո՛չ, կապիտան,

կոմունարները չե՛ն սարսում մահից:

— Իսկ տունն ո՞ւր ե ձեր:

— Հեռու չի, այստե՛ղ, շատրվանի մոտ:

Ու գնաց տղան:

«Պարեց», — ասացին զինվորներն ու սպան
ու քրքջացին բոլորը միասին...

Բայց լռեց ծիծաղն, յերբ տղան հանկարծ
դուռնատ ու հպարտ նորից հայտնվեց.

կանգնեց պատի մոտ, համարձակ կանչեց.

— Յես յեկա՛, հիմա կարող եք կրակել...

69. ԼԵՌԱՆ ԱՐԾԻՎԸ

Յես Լենինի հետ առաջին անգամ ծանոթացա 1903
թվին: Ճիշտ ե, այդ ծանոթությունը անձնական չեր,
այլ հեռակա գրադրության կարգով: Բայց նա իմ մեջ
թողել ե անշինջ տպավորություն, վորը յես չեմ մոռա-
ցել կուսակցության մեջ կատարած իմ աշխատանքի
ամբողջ ընթացքում: Յես այն ժամանակ Սիբիրում աք-
սորական եյի: 90-ական թվականների վերջերից սկսած
և հատկապես 1901 թվից, «Իսկրա»-յի հրատարակու-
թյունից հետո, Լենինի գործունեյության հետ ունեցած
ծանոթությունս ինձ հանդեպ եր տվել այն յեզրակա-
ցությանը, վոր մենք հանձին Լենինի ունենք մի անսո-
վոր մարդու: Այն ժամանակ նա իմ աչքին սոսկ կուսակ-
ցության ղեկավար չեր. նա նրա փաստական ստեղծողն

եր, վորովհետեւ միայն նա յեր, վոր անում էլ՝ Եր
կուսակցութեան ներքին ելութիւնը և անհետաճելի
կարիքները: Յերբ յես նրան համեմատում եյի մեր կու-
սակցութեան մյուս ղեկավարների հետ, ինձ շարունակ
թվում եր, վոր Լենինի գինակիցները—Պլեխանովը,
Մարտովը, Աքսերոզը և մյուսները—Լենինից ամբողջ
գլխով ցածր են կանգնած, վոր Լենինը նրանց համեմա-
տութեամբ սոսկ ղեկավարներից մեկը չե, այլ բարձրա-
գույն տիպի ղեկավար, լեռան արծիւ, վոր չգիտե ինչ ե.
վախը, պայքարում և կուսակցութիւնը խիզախորեն
առաջ ե վարում ռուսական հեղափոխական շարժման
անձանթ ուղիներով:

Մի քանի ժամանակ անց, յերբ յես արդեն Սիրի-
րում աքսորական եյի,—այդ 1903 թ. վերջերքին եր,—
յես ստացա մի պարզ, բայց խորապէս բովանդակալից
նամակ Լենինից: Լենինի նամակը համեմատաբար մեծ
չեր, բայց նա տալիս եր մեր կուսակցութեան պրակտի-
կայի խիղախ, անվախ քննադատութիւնը և մոտակա
չրջանի համար կուսակցութեան աշխատանքի ամբողջ
պլանի զարմանալի հստակ ու սեղմ շարադրումը: Միայն
Լենինը կարող եր ամենախճճված բաների մասին գրել
այդքան պարզ ու հստակ, սեղմ ու համարձակ, յերբ
յուրաքանչյուր նախադասութիւնը փոշ թե խոսում, այլ
կրակում ե: Այս պարզ և համարձակ նամակն է՝ ավելի
ամրապնդեց իմ այն կարծիքը, թե հանձին Լենինի մենք
ունենք մեր կուսակցութեան լեռան արծիւին: Չեմ կարո-
ղանում ներել ինձ այն բանում, վոր Լենինի այդ նամա-
կը, ինչպես շատ ուրիշ նամակներ, հին ընդհատակյա
աշխատողի սովորութեան համաձայն, կրակին հանձնե-
ցի:

Այդ ժամանակվանից սկսվեց իմ ծանոթութիւնը
Լենինի հետ:

70. ՎԵՐՋԻՆ ԽՈՍԻՐԸ

Սպիտակների հեծելազորը շղթայեց դյուղը: Աչա-
լուրջ հետեւում եյին ներս ու դուրս անողներին:

Խուզարկում եյին տները, տակն ու վրա եյին անում
ամեն ինչ:

Նրանց հեռանալուց հետո տունն ավերակի յեր վե-
րածվում, կարծես ամեն ինչ գլխիվայր եր շուռ տված.
Իսկ յերկաթապատ ծաղկավոր անդուկները դատարկ-
վում եյին խուզարկութեան ժամանակ. նրանց միջից
կտորեղենը, սփռոցներն ու շալերն անհետանում եյին...

Հերթը հասավ Վանյայի տանը:

— Ահա, ա՛յ թե վորտեղ ե:

Վանյուչան չկարողացավ տեսնել՝ ո՛վ եր այդ առու-
ղը: Հարձակվեցին նրա վրա, բռնեցին ու քարշ տվին:

— Մայրը վրա վազեց, ուզում եր պաշտպանել,
չթողնել, վոր տանեն, սակայն չարադեմ սպան թափա-
հարեց ձեռքն ու ատրճանակի կոթով խփեց մոր գլխին:
Մայրը ճչաց. աչքերը դուրս թռան կոպերից, ցնցվեց,
ընկավ հատակին: Արյան ալ չիթերը ներկեցին հատակը:

Վանյուչային բերին վարչութիւն: Բազկաթռի
վրա նստել եր հրամանատարը՝ սաթե ճիւղորձը բեր-
նին, բեղերն եր փոյորում: Նրա կողքին կանգնած եյին
յերկու քաղաքացիներ:

Վանյան նայեց ու ճանաչեց յերեկվա հետապնդող-
ներին:

Վաշտապետն ականոցները քթին դրեց, վռաից դուռի
չափեց Վանյային և դիմելով մյուս յերկուսին, հարց-
րեց.

— Սա յե, այնպես չե՞:

— Ճիշտ այդպես, ձե՛րդ աղնվութիւն:

— Մոտեցի՛ր. լսի՛ր. մենք գիտենք, վոր դու թռու-

ցիկներ եյիր տարածում: Գիտե՞ս՝ ինչ ե նշանակում
այդ:

— Գիտեմ,—համարձակ պատասխանեց Վանյան,
կարծես նրան գյուղի ճամբան եյին հարցնում:

— Դե ուրեմն պատմի՛ր ամեն ինչ անկեղծորեն:

— Իսկ ի՛նչն ե ձեզ հետաքրքրում:

— Լռի՛ր, ալիւլ-պակաս մի՛ խոսի,—զայրացաւ
վաչտապետը:

Մենք գիտենք, վոր դու բոլշևիկի աղա յես, գի-
տենք, վոր հայրդ թագնւած ե...:

— Ալիւլի լաւ. ել ինձնից ի՞նչ եք ուզում:

— Դու պետք ե ասես՝ վո՞րտեղ ե հայրդ:

— Ձե՞ վոր դուք գիտեք, ել ինչո՞ւ յեք ինձ հարց-
նում:

— Սրիկա՛, ասա՛՝ վո՞րտեղ ե հայրդ:

— Չգիտեմ,—հանգիստ պատասխանեց Վանյան,
իսկ մտքում շարունակ կրկնում եր.

«Դու բանվորների ու գյուղացիների բարեկամն
ես»:

— Թե չես ասի, քեզ կթակենք:

— Իսկ մենք չենք ուզում ձեզ պատասխանել:

— Այդ ո՞վ ե «մենք»—ը, թույլ տվեք հարցնել,—
նենգությամբ վրա բերեց վաչտապետը:

— Մենք, կոմյերիտականներս ու կարմիր հետա-
խույզներս, մենք չենք դավաճանի աշխատավոր ժողո-
վրդին:

— Իսկ չա՞տ եք դուք,—գոռաց վաչտապետը:

— Շա՛տ, ամբողջ աշխարհը:

— Ա՛խ դու...քեզ ցույց կտանք վողջ աշխարհ,
եսոր-եգուց Մոսկվան կվերցնենք...Ամբողջ աշխա՛ր-
հը...

— Վո՞նց չե. դորտը փքվեց, բայց տրաքվեց:

— Ինչ ասացի՞ր, լակո՛տ,—ու ձեռքի մտրակը
չրխկաց, ձաղկելով Վանյայի այտը:

Վանյուչան հեզնելով ժպտաց:

— Ուժը ձեր կողմն ե, հետո՞,—հարցրեց նա:

— Հետո կտեսնես. ե՛յ, պատրաստ ե:

— Հրաման քեզ, պատրաստ ե:

— Դո՛ւրս տարեք:

Վանյային դուրս տարան. բերին պարտեզը. կանգ-
նեցրին ծառի տակ. ճյուղից կախված եր պարանը:

— Հագցրե՛ք ողակը:

Վանյայի վիզն անցկացրին ողակը:

— Յեթե չես ասի՝ վորտեղ են ձեր բոլշևիկները,
կկախենք. տալիս ենք յերեք ըոպե ժամանակ:

Վանյան լուռ եր.

—Մի ըոպե...:

Վանյան նայեց շուրջը. կաղակներն ու սպաները
խռնված եյին այգտեղ. ահա և բանվորներ—նրանց
զոռով եյին բերել, վոր ներկա լինեն Վանյայի մահա-
պատժին...

Յերբ նա աչքերը բարձրացրեց, տանիքների վրայով
տեսավ իր ծանոթ անտառը հեռվում, ուր նա գնում եր
կաղին հավաքելու:

Լեռան կանաչազարդ գագաթն աչնան արևի շողե-
րից գուրգուրված, վոսկեգոծվել ու ժպտում եր:

Այս բոլորը՝ արևը, լեռները, թռչուններն ասեա
խոսում եյին, կանչում Վանյային.—

Ինչպես լա՛վ ե ապրելը, տե՛ս, իսկ դո՛ւ, Վանյու-
չա, ուզում ես մեռնել. ինչո՞ւ. ասա՛, հայտնի՛ր նրանց,
և դու կապրես, կաշխատես, կչրջես, և այս բոլորը քեզ
հաճույք կպատճառի. դե ասա՛, ասա՛ նրանց ամեն բան:

— Յերկու ըոպե,—հնչեց լուռթյան մեջ, ասես
զանգի զողանջ լիներ:

Վանյան սթափովեց. բերանը բաց արեց, վոր խոսի, կարծես մեկը հուպ եր տվել կոկորդը:

— Ընկերներիդ մահը քո մահն ե. ելի պիտի մտնես հանքերը և այնտեղ քո գերեզմանը գտնես: Ո՞վ ես դու. աշխատավոր ժողովրդի զավակ: Ի՞նչ են մտածում քո բախտակից ընկերները:

— Կարմիր հետախույզը կմեռնի, բայց թշնամու յերեսին ճշմարտությունը կասի. — հիշի՛ր ի՛նչ ե ասել Լենինը... Լենինը...

Նա ինքը շարեց այդ բառը տպարանում, գետնի տակ. ի՞նչ, այժմ մատնելո՞ւ յե այդ տպարանը:

Մտքերն արագ սլանում եյին Վանյայի գլխում, մեկը մյուսին տեղի տալիս:

— Կմատնես — ամեն ինչ կորած ե. այն ժամանակ մահ բանվորներին, թող ապրեն կառավարչի կուշտ յեքեխաները:

— Յերեք...

Կարծես ելեկտրական հոսանքն անցավ Վանյայի մարմնում. նա սթափովեց, բացեց աչքերն ու գոռաց.

— Սպասեցե՛ք, կասեմ:

— Հասյա՛, — ծուխը բաց թողնելով, խոսեց վաշտապետը:

Իսկ Վանյան խորը շունչ առավ, թափաճարեց գլուխըն ու բարձր կանչեց.

— Կեցե՛ք Լենինը:

— Կեցե՛ք կոմյերիտմիությունը...

Սև, մազոտ բուռնցքն իջավ Վանյայի գլխին, աչքերը մթնեցին. նա գնցմեց. ողակո սեղմեց կոկորդը...

Լուռ եր ամբոխը. լուռ եր ամեն ինչ...

71. ԱՐՏԸ

Շրջանից եյի վերադառնում և անցնում հայկական մի գյուղի միջով:

Գիշերը սառտիկ անձրև եր յեկել, այնքան սասարիկ, վոր շատ պատեր ու խրճիթներ փլցրել եր:

Լույսը նոր եր բացվել: Խրճիթների յերդիկներից սկսել եյին ծխի սյունյակներ խիստ ծանրությամբ բարձրանալ և տարածվել տանիքների վրա:

Գյուղի վերջին խրճիթն եյի հասել, յերբ նրա դուռը ճռռաց, գոմի ներսում կովի բառաչը լսվեց, մի քանի մանուկների ճիչեր ականջիս հասան և առաջս դուրս յեկավ մի ալեգարդ ծերունի՝ բահը ուսին:

Մի վայրկյան ինձ նայեց, հետո պատերի տակով անցք ընտրեց քայլելու: Քիչ հետո գյուղից դուրս եյինք յեկել: Յես ել նրա քայլերով սկսեցի գնալ:

Դեմուգեմ բարձրանալով՝ մինչև մշուշալից հորիզոնն եր տարածվում սև լեռնաշղթան:

Թանձր, սևագույն մշուշը ծանրացել եր ձորերի և հովիտների, լեռների և բլուրների շուրջը: Տեղ-տեղ յերկնքից գետին իջնող շեշտակի գծերը ցույց են տալիս, վոր խիստ անձրև եր տեղում զանազան կողմերում:

Ծերունին սկսել եր ավելի հանդարտ քայլել:

Նրա հնամաշ տրեխներից ջուրը հոսում եր գուլպաների մեջ, վոտը թրջում, խոնավությունը թափանցում եր բաց կուրծքը, և վերարկվի վրա մշուշից կաթիլներ եյին դիզվում:

Անցնելով, միառմի դիտում եյի յերկու կողքի արտերը: Շատերի միայն մի քանի ակոսներն եյին ավրվել և մեջտեղում լճակներ գոյացել:

Մի քանիսները լիովին փողոզվել եյին: Ջրի հոսանքներն արմատախիլ եյին արել, քեւ-տոտեղ ցորենի դալար ծիլերը և հավաքել ակոսների մեջ:

Յե՛խ եր գոյացել ամեն մի փոքրիկ շավղի վրա։
ամեն մի փոսի մեջ պղտոր, կարմրագույն ջուր եր կիտ-
վել, և շատ հասկեր լողում եյին նրանց յերեսների վրա,
վորպես խեղդվածներ։

— Վա՛խ, վա՛խ, — արեց ծերունին ու առաջ գնաց։

Բայց վնասն ընդհանրապես շատ ել մեծ չեր յե-
րևում։ Հողը դիմացել եր։ Յերևում եյին բոլորովին
չփչացած արտեր անդամ, ծիւլերը դիմացել եյին և այժմ
զվարթությամբ ցցել եյին սկսում իրենց գլուխները։

— Ե՛ւ, փառք ասածո. — խոսեց ծերունին, տեսնե-
լով դրանք, — շատ ել վնաս չի յեղել։

— Քո արտն ել այդպես կլինի, ծերուկ, — սրտա-
պընդեցի նրան։

Անխոյ՛ գլուխը շարժեց։ Կասկածում եր. հայացքը
միշտ դեպի հեռուներն եյին։ Այդպես քայլելով մենք
հեռացանք գլուղից և հետո ծովեցինք դեպի լեռները։

Ծովեյիս ծերունին մի բոսի կանգ առավ և աշխա-
տեց հեռվից նշմարել իր արտի դրությունը։

— Վո՞րն ե արտդ։

— Այն բարձրինը։

Ինչ-վոր ջրի հեղեղատներ եյին հոսում այնտեղ,
ջրակույտեր փայլիւում։ Մի գուցե այդ ջրերը նրա ար-
տի միջովն են անցել, ամեն ինչ սրբել, տարել։

Ծերունին գունատվեց։

— Տունս քանդվել ե... — մրմնջաց նա։

— Մի՞թե վնասվել ե։

— Չգիտեմ դեռ, — ասաց նա խեղդված ձայնով, —
գուցե աչքերս չեն տեսնում... Ծերացել եմ...

Առաջ գնացինք։ Մոտենում եյինք։ Քայլերն ավելի
դժվարանում եյին. վերևից դրեթե ցեխի հեղեղ եր, վոր
իջնում եր ցած, խառն ծիւլերով, ցողուններով...

Ծերունին հեռւմ եր. չունչը կտրվել եր։ Քիչ ել
քայլեցինք։ Ել կանաչ չեր յերևում, ել վոչինչ. ցեխի

հեղեղ և ջուր եր, վոր տեսնում եյինք, ավերիչ, ասո-
կանիչ հեղեղ...

Մի քանի քայլ անելուց հետո կանգ առավ ծերունին
և բաճը ուսից ցած թողեց։

Իր արտի կողքին եր։ Թշվառ արտ...

Վերևից, փոսերի մեջ գոյացած ջրերը պատուել եյին
նրանց թումբերը, ուժգնությամբ ցած հոսել և գրեթե
սրբել եյին արտը։

Յերկար, կանաչ յերկար շերտեր միմյանց վրա,
տրմատախիլ ջարդված, սահել եյին ամեն ուղղությամբ
և թաթախվել ցեխով։ Վոմանք մինչև վիզը խրվել, ու-
րիշները հաղիվ եյին յերևում...

Հողն ամբողջ կանաչել եր նրանց դիակներով...

Յե՛վ անձրևը տեղում եր, տեղում ու իր խոշոր կա-
թիլներով ճգիացնում լճացած ջրերը։

Ընկավ բաճը ծերունու ձեռքից, աչքերը մթնեցին,
և նրա տեղն ու տեղը, իր ընտանիքին կերակրող ցորենի
դիակների կողքին՝ նստեց ու գլուխը ձեռքերի մեջ ծած-
կեց...

Ձիս քչեցի և հեռացա։ Մխիթարական վոչ մի խոսք
ասելու սիրտ չունեցա։

Յե՛վ յերբ հեռվից յետ նայեցի, տեսա թշվառ ծերու-
նուն միշտ նույն գիրքի մեջ, նստած իր ավերված արտի
կողքին, գլուխը ձեռքերին և ալեգարդ մազերը տեղացող
անձրևի տակ...

72. ՏԵՐՆ ՈՒ ԾԱՌԱՆ

(Հեփյաք)

Լինում են, չեն լինում, յերկու աղքատ ախպեր են
լինում։ Մտածում են՝ ինչ անեն, վոնց անեն, վոր իրենց
տունը պահեն։ Վճռում են՝ փոքրը տանը մնա, մեծը

գնա մի ունեւորի ծառա մտնի, ռոճիկ ստանա, դրկի տուն:

Եսպես ել մեծը վեր ե կենում, գնում մի հարուստի մոտ ծառա մտնում:

Ժամանակ նշանակում են մինչև մին ել գարնան կկվի ձեն ածելը: Ես հարուստը մի չլսված պայման ե գնում ծառային: Ասում ե. «Մինչև են ժամանակը թե դու բարկանաս—դու հազար մանեթի տուգանք տաս ինձ, թե յես բարկանամ—յես տամ»:

— Յես վոր հազար մանեթ չունեմ, վո՞րտեղից տամ,—ասում ե ծառան:

Բան չկա, փոխարենն ինձ տասը տարի ձրի կծառա—յես:

Տղեն մին վախենում ե ես տարորինակ պայմանից, մին ել մտածում, թե՛ ինչ պետք ե պատահի: Ինչ ուղում են անեն, յես եմ ու չեմ բարկանալ, պրծավ—գնաց: Իսկ թե իրենք կբարկանան, թող իրենք ել տուժեն իրենց դրած պայմանով:

Ասում ե՝ լավ, համաձայնում ե: Պայմանը կապում են, ու մտնում ե ծառայության:

Մյուս ուրը վաղ տերը վեր ե կացնում ծառային, ղըր—կում ե արտը հնձելու:

— Գնա՛,—ասում ե,—քանի լույս ե, հնձի, վոր մութն ընկնի, կգաս:

Ծառան գնում ե, ամբողջ ուրը հնձում, իրիկունը գալիս ե տուն: Տերը հարցնում ե.

— Եդ ո՞ւր յեկար:

— Դե արեւ մեր մտավ, յես ել յեկա:

— Չե՛, եդպես չի: Յես քեզ ասել եմ՝ քանի լույս ե պետք ե հնձես: Արեւ մեր մտավ, բայց տես, նրա ախպեր լուսնյակը դուրս յեկավ: Սա ի՞նչ պակաս ե լույս տալիս...

— Եդ վո՞նց կլինի...—դարմանում ե ծառան...

— Հը՞, դու ադրեն բարկանում ես,—հարցնում ե տերը:

— Չե՛, չեմ բարկանում...—յես միայն ասում ե յի՛ հողնած եմ...միքիչ հանգստանամ...—կկղում ե վախեցած ծառան ու գնում ե նորից հնձելու:

Հնձում ե, հնձում, մինչև լուսնյակը մեր ե մտնում: Բայց լուսնյակը մեր ե մտնում թե չե, դարձյալ արեգակն ե դուրս գալի: Ծառան ուժասպառ արտում վեր ե ընկնում:

— Վա՛յ քու արտն ել հարամ ըլի, քու հացն ել, քու տված ռոճիկն ել...—սկսում ե հայհոյել հուսահատ—ված:

— Հը՞, դու բարկանում ես,—կանգնում ե գլխին հարուստը:—Յերբ վոր բարկանում ես, մեր պայմանը պայման ե: Ել չասես, թե քեզ հետ առանց իրավունքի վարվեցին:

Ու պայմանի ուժով ստիպում ե՝ ծառան կամ հազար մանեթ տուգանք տա, կամ տասը տարի ձրի ծառայի:

Ծառան մնում ե կրակի մեջ: Հազար մանեթ չունեւ, թե տար, հողին աղատ անեւ. տասը տարի յել ես տեսակ մարդու ծառայել անկարելի բան եր: Միտք ե անում միտք, վերջը հազար մանեթի պարտամուրհակ ե տալիս հարստին, գառն ու գատարկ վերադառնում տուն:

— Հ՛ր, ի՞նչ արիր,—հարցնում ե փոքր ախպերը: Ու մեծ ախպերը նստում ե, գլխի յեկածը պատմում, ինչպես մոր պատահել եր:

— Բան չկա,—ասում ե փոքրը,—դարդ մի անի՛ դու տանը կաց, հիմի յել յես գնամ:

Վեր ե կենում հիմի յել փոքր ախպերն ե գնում ծառա մտնում ելի նույն հարստի մոտ:

Հարուստը դարձյալ վորոչում ե մինչև դարնան կկվի ձեն ածելը, ու պայման ե գնում, վոր յեթե ծառան նեղանա, հազար մանեթ տուգանք տա կամ տասը տարի

ձրի ծառայի. թե ինքը բարկանա, հազար մանեթ տա, ու են որից ել ծառան աղատ ե:

— Չե՛, եդ քիչ ե, — հակառակում ե տղեն: — Թե դու բարկանաս, դու ինձ յերկու հազար մանեթ տաս, թե յես բարկանամ, յես քեզ յերկու հազար մանեթ տամ կամ քսան տարի ձրի ծառայեմ:

— Լավ, — ուրախանում ե հարուստը: Պայմանը կապում են, ու այժմ ել փոքր ախպերն ե մտնում ծառայության:

Առավոտը լուսանում ե, ես ծառան վեր չի կենում տեղիցը: Տերը դուրս ե գնում, տուն ե գալիս, ես ծառան դեռ քնած ե:

— Ա՛յ տղա, դե վեր կաց ե՛, որը ճաշ դառավ:

— Հը՞, բարկանո՞ւմ ես... — դուրսը վեր ե քաշում ծառան:

— Չե՛, չեմ բարկանում, — վախեցած պատասխանում ե տերը, — միայն ասում եմ՝ պետք ե արտ գնանք հնձելու:

— Հա, վոր եդ ես ասում, վոչինչ, կգնանք, ի՛նչ ես վռազում:

Վերջապես ծառան վեր ե կենում, սկսում ե տրեխները հագնել: Տերը դուրս ե գնում, ներս ե գալի, սա դեռ տրեխները հագնում ե:

— Այ տղա, դե չուս, հագի յե...

— Հը՛, հո չե՞ս բարկանում:

— Չե՛, ո՞վ ե բարկանում, յես միայն ուղում եյի ասել՝ ուշանում ենք...

— Հա, եդ ուրիշ բան ե. թե չե՛ պայմանը պայման ե:

Մինչև ծառան տրեխները հագնում ե, մինչև արտն ե գնում, ճաշ ե դառնում:

— Ել ի՛նչ հնձելու ժամանակ ե, — ասում ե ծառան,

— տեսնում ես՝ ամենքն ել ճաշում են, մենք ել մեր ճաշն ուտենք՝ հետո:

Նստում են, ճաշն ուտում: Ճաշից հետո յել ասում ե. «Մշակ մարդ ենք, պետք ե միքիչ ել քնենք հանգստանանք, թե չե՞»: Գլուխը կոխում ե խոտերի մեջն ու քնում ե մինչև իրիկուն:

— Տո՛, վեր կաց, մթնեց ե՛, ուրիշները հնձեցին, մեր արտը մնաց... Վա՛յ քու դեսը զրկողի վիզը կտորի, վա՛յ քու կերածն ել հարամ ըլի, քու արածն ել... Ես ի՞նչ կրակի մեջ ընկա... — սկսում ե գոռգոռալ հուսահատված տերը:

— Հը՞, չլինի՞ թե բարկանում ես, — դուրսը վեր ե քաշում ծառան:

— Չե՛, ո՞վ ե բարկանում, յես են եյի ասում, թե մթնել ե, տուն գնալու ժամանակն ե:

— Հա՛, եդ ուրիշ բան ե, գնանք, թե չե հո մեր պայմանը դիտես. վա՛յ նրա մեղքը, ով բարկացավ:

Գալիս են տուն: Տեսնում են՝ հյուր ե յեկել:

Ծառային զրկում ե, թե՛ գնա վոչխար մորթի:

— Վո՞րը:

— Վորը կպատահի:

Ծառան գնում ե: Միքիչ հետո լուր են բերում հարստին, թե հասի, վոր քու ծառան ամբողջ հոտը կորտրեց: Ես հարուստը վազում ե, տեսնում ե՝ ճիշտ վոր, ինչ վոչխար ունի, բոլորը ծառան մորթել ե: Գլխին տալիս ե, գոռում:

— Եդ ի՞նչ ես արել, ա՛յ անաստված. քու տունը քանդվի, ինչ իմ տունը քանդեցիր...

— Դու ասի՛ր՝ «վոր վոչխարը պատահի՛ մորթի»՝ յես ել յեկա, բոլորը պատահեցին, բոլորը մորթեցին: ուրիշ ավել-պակաս ի՞նչ եմ արել, — հանգիստ պատասխանում ե ծառան, — բայց կարծեմ դու բարկանում ես:

— Չե՛, բարկանում չեմ, միայն ափսոսս գալիս ե՛ս, վոր եսքան ապրանքս փչացաւ...

— Լա՛ւ, վոր բարկանում չես, ե՛լ կծառայեմ:

Հարուստը մտածում ե՛ ի՞նչ անի, վոր ես ծառայից ազատվի: Պայման ե կապել մինչե մին ել գարնան կկվի ձեն ածելը, այնինչ դեռ նոր են մտել ձմեռը, դեռ վո՞ր տեղ են գարունն ու կկուն...

Միտք ե անում, միտք, մի հնար ե մտածում: Կնոջը տանում ե, անտառում մի ծառի վրա հանում ու պատվիրում, վոր «կուկու» կանչի: Ինքը գալիս ե, ծառային տանում, թե՛ արի գնանք վորսի: Հենց անտառն են մտնում թե չե, կինը ծառի վրա կանչում ե «կուկո՛ւ, կուկո՛ւ»:

— Ըհ՛ը՛, աչքդ լույս, —ասում ե ծառային տերը, — կկուն կանչեց, ժամանակդ լրացաւ...

Տղեն գլխի յե ընկնում աիրոջ խորամանկությունը:

— Չե՛, —ասում ե, —ո՞վ ե լսել, վոր տարվա ես յեղանակին, ձմեռվա կիսին, կկուն ձեն ածի, վոր սա ձեն ե ածում: Յես պետք ե ես կկվին սպանեմ, սա ի՞նչ կկույե...

Ասում ե ու հրացանը քաշում դեպի ծառը:

Տերը գոռալով ընկնում ե առաջը.

— Վա՛յ, չգարնես, աստծու սիրուն... սև լինի քու պատահելու որը, ես ի՞նչ փորձանք եր, վոր յես ընկաւ մեջը...

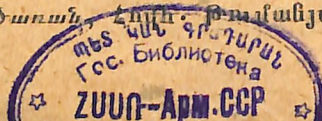
— Հը՞, չլինի՛ թե բարկանում ես...

— Հա՛, ախտեր, հեռի ե: Արի՛, ինչ տուգանք տալու յեմ, տամ, քեզանից ազատվեմ: Իմ դրած պայմանն ե, յես ել պետք ե տուժեմ:

Եսպես փոքր ախպերը մեծ ախպոր տված պարտքի թուղթը պատռում ե, հաղար մանեթ ել տուգանք առնում ու վերադառնում տուն:

1. Տոկար Վասկանը, Հ. Մելիքյան	3
2. Մեր կոլիտդի աբաերը, Ան. Հակոբյան	4
3. Աստամբուլթյուն, Ոգնեվ	5
4. Արյունոտ կիրակի, Ոկունեվ	7
5. Պետք ե իշխանությունը վերցնել, Ոգնեվ	10
6. Հոկտեմբերի քսանհինգը, քստ Ջոն Ռիդի	11
7. Մայիսյան օրերին, Ստ. Զորյան	13
8. Իլլիչը դյուղում, Լար	15
9. «Իլլիչի բուխտը», «Կոմունիստ»-ից	17
10. Նա կգա, Գ. Սարյան	18
11. Բանակ գնաց, Ս. Տարոնցի	19
12. Ընկեր Ստալինը	21
13. Գիշեր, Հ. Հայրապետյան	22
14. Գիգանտի դաշտերում, Բարգմ. ռուսերենից	22
15. Մայիսյան տոնին, Գ. Մեսյան	24
16. Պառավ թրքուհին, «Կոմունիստ»-ից	25
17. Կոխը, Հովհ. Թումանյան	27
18. Մերունու հառաչանքը, Հովհ. Թումանյան	28
19. Ճախարակ, Ղ. Աղայան	30
20. Առաջին քննություն	31
21. Ինտերնացիոնալ, Թարգմ. Յե. Զարեց	32
22. Մի որավար հող, Բաֆֆի	33
23. Ռուչանի քարափը, Ն. Զարյան	36
24. Ուղիղ ժամի չորսին, Լարին	37
25. Լենին, Ա. Վշտունի	39
26. Հաջի-Գենդ, Ալազան	40
27. Կարմիր բանակայինի վերադարձը, Ն. Զարյան	42
28. Ինդուստրացում, Գ. Սարյան	42
29. Շչուկար պալը, Շոլոխով	43
30. Վերադարձ, Վ. Գրիգորյան	45
31. Սևանա լիճը, Լուսնաչարսկի	46
32. Զորագետում, Ս. Վառուկի	47
33. Լենտեքստիի բանչեում, Գ. Սարյան	47
34. Աշխատանքի յերգ, Հ. Հակոբյան	49
35. Կյանքի գնով, Ռսկար Ուայլդ	50

36. Լարվար սարը, Վ. Միրաբյան	51
37. Հրդեհը նավթահանքում, Շիրվանգալե	52
38. Քոչը, Վ. Միրաբյան	54
39. Յեզը քչեցին, տարան... Հ. Ճուղուրյան	55
40. Ձա՛ն բամբակ, Ա. Շալբուն	57
41. Արթիկում, Ակսել Բակունց	58
42. Տուֆի յերգը, Ն. Ջաբյան <i>2. - 60</i>	59
43. Արևելքին, Ա. Բայրամով	60
44. Արևը, Արագի	61
45. Գութանի յերգը, Հովհ. Թումանյան	63
46. Գիթորը, Հովհ. Թումանյան	64
47. Գարուն, Յե. Ջալենց	65
48. Կապիտալի լծի տակ, Վ. Հյուզո	66
49. Արևածագին, Վ. Տերյան	67
50. Գարնանային առափոտ, Բաֆֆի	68
51. Խրամատի սարսափը, Ռեմարգ	69
52. Քսանվեցը, Ն. Ջաբյան <i>2. - 72</i>	71
53. Պայթյունը հանքում, Հ. Մելիք-Հայկազյան	73
54. Յե՛կ, գարնան անձրև, Ալ. Ծատուրյան	75
55. Կարմիր բարեկադ, Արագի	75
56. Դարբալի ձորը, Գ. Բաշինջաղյան	76
57. «Թշնամիները», Գարշին	78
58. Սիբիրում, Ն. Ջաբյան <i>2. - 80</i>	79
59. Իվանեն, Բուչիշվիլի	80
60. Բանվորուհու սրորը, Ալ. Ծատուրյան	82
61. Մեր ճամբեն կոլտոզն ա, կոլտոզը	83
62. Տեմպեր, Ն. Ջաբյան <i>2</i>	87
63. Սարսի մահը, Հովհ. Թումանյան	88
64. Նեսոյի քարաբազնիսը (Կրճ.) Հովհ. Թումանյան	89
65. Ընկերները, Յե. Ջալենց	91
66. Իլլիչը, Նալտեյն	93
67. Անմահ կոմունարը, Արագի	95
68. Բարեկադի վրա, Վ. Հյուզո	96
69. Լեռան արծիվը, Ստալին	97
70. Վերջին խոթ, քարգվ. Ֆլյգմզոս	99
71. Արտը, Վ. Փափազյան	103
72. Տերն ու ծառան, Հովհ. Թումանյան	105

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0248242

ԳԻՆԸ 1 ՌՈՒԲ.

2049

507

1
2

Մ. Գասպարյան և Խ. Այվազյան
Կնիգա ըլլա լուր
Ըլլա իշկոլա լալոգրալոտնոյ
Գն ՍՍՐ Արլենի, Զրիվան, 1934